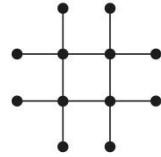

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSFAKULTET

VID

Religionsdialog og integrering

På hvilke måter kan religionsdialog bidra til integreringsarbeid?

Karine Hauge

Veileder

Førstelektor Kari Karsrud Korslien

Antall ord: 22519

VID vitenskapelige høgskole

Det teologiske Menighetsfakultet

AVH5070 Masteravhandling (30 ECTS)

Master i diakoni

Mai 2018

Sammendrag

De siste tiårene har Norge endret seg fra å være et nokså homogent samfunn, til å bli pluralistisk. Dette byr på både berikelser og utfordringer. Flere og flere trossamfunn ser stadig verdien av å danne religionsdialoggrupper, for å øke forståelsen og samhandlingen på tvers av etnisk, kulturell og religiøs tilknytning. I tillegg anerkjenner også norske myndigheter slike initiativer ved å bevilge penger til religionsdialog.

Denne studien tar for seg hvilke måter religionsdialogen kan bidra til integreringsarbeid. Åtte personer som jevnlig deltar i religionsdialog har blitt intervjuet, og dette danner datamaterialet for oppgaven. Det har blitt kartlagt motivasjon for deltakelse, hvordan dialogen oppleves, og ringvirkningene av dialogen. Det ble i hovedsak benyttet anerkjennelses- og fordelingsteori i diskusjonen. Funnene i studien belyser majoritetens makt i samfunnet, og å utvide grensene for det norske og skape ett «vi». Deretter utfordres dialogens rammer til å inkludere debattelementet konfrontasjon i større grad for å få en mer fruktbar religionsdialog.

Førord – takk!

Masterstudiet i diakoni har vært lærerikt, utfordrende og givende.

Jeg vil takke dyktige lærere og forelesere som har delt av sin kunnskap og erfaringer. Jeg vil takke min veileder, Kari Karsrud Korslien, for engasjement, delt kunnskap, god veiledning og støtte.

Takk til informantene som stilte opp og delte av sine erfaringer på en ærlig og inspirerende måte. Jeg har virkelig fått troa på religionsdialogens bidrag til integreringsarbeid!

Jeg vil også takke mine medstudenter som har gjort lunsjpausene så fine, hjulpet meg når jeg har stått fast, og gledet seg med meg når det har gått bra.

Til slutt vil jeg takke den gode heilagjengen utenfor skolen; mamma og pappa som alltid har vært klare for telefonsamtaler om opp- og nedturer og Lene Marie som kom med deilig lunsj til skolen (som varte i mange dager etterpå!). Takk til Elli som har lest korrektur og Ole, den største støttespilleren.

Oslo, mai 2018

Karine

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord – takk!	3
1.0 Innledning	7
1.1 Oppgavens tematikk	7
1.1.1 25 år med religionsdialog i Norge	8
1.1.2 Temaets relevans i møte med diakonien	9
1.2 Analyseenhet og problemstilling	9
1.3 Presisering av sentrale begreper	10
1.3.1 Religionsdialog	10
1.3.2 Diakoni	11
1.3.3 Diapraksis	11
1.3.4 Integrering	12
1.4 Oppgavens oppbygning og struktur	13
1.5 Forskningsoversikt	13
1.6 Hvorfor prosjektet er viktig	14
1.7 Personlig interesse	15
2.0 Teori	16
2.1 Majoritetens makt	17
2.1.1 Assimilering og integrering	17
2.1.2 Dominans, diskriminering og makt	19
2.1.3 Vi eller oss - dem	20
2.2 Axel Honneth og Kamp for anerkjennelse	21
2.3 Jürgen Habermas og religiøse argumenters plass i det offentlige rom	22
2.4 Dialog	23
2.3.1 Religionsdialog	25
3.0 Metode	25
3.1 Vitenskapsteoretisk grunnlag	26
3.2 Forskningsstrategi	27
3.3 Metode	27
3.3.1 Intervju	27
3.3.2 Kunnskapsproduksjon	28
3.3.3 Intervjukontekst	28

3.3.4 Tolkning av intervjuer	29
3.4 Utvalg	31
3.5 Analyse.....	31
3.6 Forskningsetikk	32
3.7 Vurdering av studiens reliabilitet og validitet	33
4.0 Presentasjon av materialet	34
4.1 Informantene	34
4.2 Forståelse av tro i den private og offentlige sfære.....	34
4.3 Møter på tvers av kulturer og religioner i Norge i dag	36
4.4 Hvorfor religionsdialog?	40
4.5 I dialogen.....	40
4.6 I etterkant av dialogen	44
4.7 I etterkant av intervjuet.....	46
5.0 Problematisering av datamaterialet og teorien	47
5.1 «Vi og oss - dem».....	47
5.1.1 Holdninger til minoriteter.....	47
5.1.2 Innvandrere i møte med det norske samfunnet.....	48
5.1.3 Religionsdialogens og diakoniens bidrag til et «vi».....	50
5.1.3.1 Kritikk av Honneth.....	51
5.1.3.2 Nancy Frasers utvidede forståelse av anerkjennelse	51
5.2 Følelser, selvsensur og makt.....	53
5.2.1 Å utfordre følelser og selvsensur.....	53
5.2.2 Makt.....	55
5.3 Ringvirkninger av religionsdialogen: individuelt og kollektivt.....	56
5.3.1 Kirken.....	56
5.3.2 Samfunnet.....	58
6.0 Konklusjon	60
7.0 Litteraturliste	63
8.0 Vedlegg	67
8.1 Informasjonsbrev til informantene	67
8.2 Godkjenning fra NSD.....	69
8.3 Intervjuguiden	71

1.0 Innledning

1.1 Oppgavens tematikk

Mangfoldet i Norge har økt både etnisk og kulturelt de siste tiårene. I 2012 vokste befolkningen med 1,3 %, og av denne veksten stod innvandrere for hele 72 %. Dette illustrerer at Norge har blitt pluralistisk, og at landet preges av flere religioner og livssyn. Det er mange og sammensatte grunner til at mennesker som er født i andre land velger å flytte til Norge. Uansett skjer en gjensidig påvirkning mellom disse menneskene, de som allerede bor i landet, og deres etterkommere (Andreassen, Dzamarija og Slaastad, 2013, s. 11). Videre har innfødte nordmenns religiøsitet endret seg, og Den norske kirke har ikke lengre like stor oppslutning som før. På tross av at innvandringen til Norge har skjedd gradvis, virker det som det fremdeles er noe uvant å leve i samfunn preget av flere religioner og kulturer. Med økende trosmangfold øker også behovet for selvrefleksjon. Hvem er jeg i møte med personer som tenker og tro annerledes enn meg? Det er ikke bare enkeltindividet som utfordres: religionspluralismen utfordrer Den norske kirke som en majoritet i møte med religiøse minoriteter, den utfordrer samfunnsinstitusjoner og myndighetene (Leirvik, 2016).

Det er ikke et nytt fenomen at troende møter troende på tvers av religiøse ståsteder. I den kristne tradisjonen beskrives et slikt møte allerede i 1. Mosebok 16:8: «Hagar, Sarais slavekvinne, hvor kommer du fra, og hvor går du hen?» (Bibelen, 2011). Interessen fra engelen og spørsmålet som stilles til Hagar kan fungere som et ideal for hvordan mennesker med ulik tro bør møte hverandre – med åpenhet og ærlighet. Videre ønsker engelen å høre Hagars historie som kan tegne et bilde av hvem hun er. På denne måten blir samtalen mer krevende, men også lærerik, dyptgående og spennende. Religionsmøter bringer med seg refleksjon over egne tradisjoner, kultur og tro. Når mennesker mottar nye impulser fra andre kan dette føre med seg både selvransakelse, ydmykhet og ny kunnskap (Den norske kirke, 2007, s. 5). Selv om det finnes mange eksempler som viser gode religionsmøter, er det slettes ikke slik alltid. Når mangfoldet av mennesker ikke deler visse grunnleggende verdier i samfunnet, og når mennesker med ulik tro og kulturer ikke møtes ansikt til ansikt, er samfunnet svært sårbart i møter med konflikter av større art. Uten religionsfred blir det heller ikke verdensfred. Først når religiøse mennesker tåler å møtes, lytte til hverandre og bryr seg om hverandre, kan det bli religionsfred. Professor Oddbjørn Leirvik ved Universitetet i Oslo hevder at utfordringen er dobbel (2001, s. 45): Å lete etter flest mulig fellesskapsverdier, i

tillegg til å akseptere forskjeller. Til det siste punktet følger utfordringen med å identifisere potensielle konflikter, slik at man kan finne gode måter å håndtere disse på.

Dialog kan være et viktig verktøy i denne sammenheng. Filosofen Helge Svare hevder at dialogen er så viktig at den nærmest kan sidestilles som en livsbetingelse sammen med blant annet mat, vann og luft. Dette gjelder både mellom venner og kjærester, så vel som på arbeidsplasser, i samfunnet generelt, mellom nasjoner og i denne sammenheng særlig mellom mennesker med ulik kulturell og religiøs tilknytning. Svare (2008, s. 7) definerer dialog slik: ”en samtale mellom to eller flere personer preget av gjensidig velvilje, åpenhet og samarbeid. Den er en samtale der man strekker seg mot et felles mål”. Videre kan dialogen spisses mot eksplisitte temaer. I denne oppgaven er religionsdialog temaet, og denne typen dialog er et forsøk på å forebygge konflikter, gjennom ”veier til sameksistens mellom folk som tror og tenker ulikt” (Leirvik, 2016, s. 8).

1.1.1 25 år med religionsdialog i Norge

Fra begynnelsen av 1990-tallet har den institusjonaliserte religionsdialogen i Norge utviklet seg mye, og videre vil de viktigste seirene nevnes. Ifølge Leirvik (2016) er den største seieren at det har blitt knyttet tillitsfulle, personlige relasjoner mellom flere av lederne i de ulike tros- og livssynssamfunnene. Den ordningsmessige dialogen har blitt supplert med en mer personlig og spirituell samtale i mer skjærmede omgivelser. Dette har fått positive ringvirkninger, fordi representantene nærmer seg hverandre på en mer helhetlig måte. Videre har den norske offentlige religionsdialogen klart å både snakke og gjøre ting sammen. Et eksempel på dette er etableringen av Oslokoalisjonen på slutten av 1990-tallet. Denne gruppen har samlet sentrale aktører til et internasjonalt samarbeid for religionsfrihet og konfliktforebygging mellom trossamfunn. En annen viktig seier er at den norske religionsdialogen har blitt relativt godt institusjonalisert. Dette ses tydeligst gjennom opprettelsen av Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), som både fungerer som en aktør i den offentlige debatten, som høringsorgan for styresmaktene, og som en paraplyorganisasjon for lokale dialoggrupper (Leirvik, 2016, ss. 102-103). Avslutningsvis er samarbeidet mellom norske religionsledere i forbindelse med den såkalte karikaturstriden i 2006 et eksempel på en av fordelene ved godt dialogarbeid. Da hissige reaksjoner fra muslimer begynte å nå offentligheten valgte muslimske ledere å samarbeide med kristne dialogpartnere og norske myndigheter. I etterkant hevdet det at denne måten å håndtere situasjonen på har styrket muslimenes posisjon i den offentlige samtalen. Kort tid etter

publiseringen av karikaturene kom Kontaktgruppa for Mellomkirkelig Råd og Islamsk Råd med en felles uttalelse hvor de blant annet forsvarte ytringsfriheten, men også oppfordret til refleksjon rundt det moralske ansvaret som er knyttet til ytringsfriheten. I tillegg tok de sterk avstand fra voldelige protester (Fagerli, Grung, Kloster & Onsrud, 2016, ss. 65-66). Videre følger en del av uttalelsen:

Det store flertall av muslimer og kristne i Norge har respekt for hverandre i en atmosfære som er preget av åpenhet og dialog. Vi ber religiøse mennesker i alle deler av verden om å løse konflikter gjennom dialog og felles møtepunkter (Fagerli et.al., 2016, s. 66).

1.1.2 Temaets relevans i møte med diakonien

Den norske kirkes diakonale virksomhet er et stort mangfold på ulike plan og i mange kontekster. Den allmenne diakonien kommer til uttrykk i hverdags- og menighetslivet. Enkeltmennesker og grupper engasjerer seg når medmennesker møter ulike utfordringer og kriser, i den erkjennelsen av at vi alle kommer i situasjoner der vi er avhengig av andre (Kirkerådet, 2008, s. 11). Videre er all diakonal praksis rammet inn av en samfunnsmessig kontekst, fordi kirken er en del av både det lokale, nasjonale og globale samfunnet. Det norske samfunnet preges mer av pluralisme (Kirkerådet, 2008, s. 12). I denne sammenheng blir flere av diakoniens hovedfokus aktuelle; nestekjærighet, inkluderende fellesskap og kamp for rettferdighet (Kirkerådet, 2008, s. 15). «Nestekjærligheten» erkjenner den gjensidige avhengigheten mellom mennesker, og understreker viktigheten av å bevare enkeltmenneskers og gruppers verdighet (Kirkerådet, 2008, s. 16). Videre fremhever «inkluderende fellesskap» at mangfold er en berikelse, nødvendigheten av arenaer hvor mennesker både kan få og gi, og at mennesker er fundamentalt avhengig av gode fellesskap for å utvikle seg og fungere godt (Kirkerådet, 2008, s. 18). Avslutningsvis retter «kamp for rettferdighet» oppmerksomheten mot beskyttelse av menneskeverdet, og rettferdig fordeling av ressurser (Kirkerådet, 2008, s. 23). De nevnte temaene er alle relevante i møtet med religionsdialog og integrering, hvor fokuset er på samhandling på tvers av kulturelle og religiøse ståsteder.

1.2 Analyseenheter og problemstilling

I denne masteroppgaven har jeg intervjuet personer som er deltakere i religionsdialog, i tillegg til personer som leder slike grupper og har erfaring fra flere års dialogarbeid. Jeg valgte disse

to gruppene, fordi jeg ønsket å lytte til mennesker med egne erfaringer og meninger basert på deltakelse i religionsdialog. Videre er gruppen med ledere inkludert for å få perspektiver fra ulike gruppesammensetninger, i tillegg til at de kan sitte på informasjon om hvordan religionsdialog har fått ringvirkninger over tid.

Denne oppgavens problemstilling med underspørsmål er som følger:

- På hvilke måter kan religionsdialog bidra til integreringsarbeid?

I denne sammenheng vil jeg undersøke hva som er deltakernes motivasjon for å delta i religionsdialog, og hvordan de opplever selve dialogen. Videre vil jeg fokusere på de praktiske følgene av religionsdialog, hva diakonien særlig kan bidra med og hvordan funnene i denne studien kan bidra til videre praksis.

Mitt kontekstuelle utgangspunkt er diakoni innenfor Den norske kirke. Når jeg videre i oppgaven bruker begrepene kirken og kristne, eller for den saks skyld muslimer, buddhister, eller refererer til andre religiøse grupper, viser jeg til fellesskapene av mennesker som del av deres verdensomspennende religiøse grupper. Jeg skal altså ikke skrive spesifikt om bestemte retninger innenfor de ulike religionene som nevnes i denne oppgaven. Jeg vil også være bevisst på hvordan perspektivene mine er påvirket av både oppveksten min i Metodistkirken, og videre av å studere diakoni i rammen av Den norske kirke. I tillegg er jeg også påvirket av å ha vokst opp i Norge med norske foreldre, og dermed tilhører majoritetsbefolkningen i landet.

1.3 Presisering av sentrale begreper

Enkelte begreper vil være sentrale i denne oppgaven. Det er derfor viktig å presisere hvilke definisjoner jeg legger til grunn når jeg videre bruker begrepene religionsdialog, diakoni, diapraksis og integrering.

1.3.1 Religionsdialog

I boka *Religionsdialog på norsk* deles religionsdialogen inn i to ulike nivåer: Det ordningsmessige og det holdningsmessige nivået. Det første handler om forholdet mellom norsk lov og religionsfriheten. Skal Norges Lover nærmest ukritisk tilpasse seg det religiøse mangfoldet og fristille de mange kulturelle uttrykkene, eller skal Loven bidra til å sette visse grenser (Leirvik, 2001, s. 46)? Videre handler det holdningsmessige nivået av

religionsdialogen om en bred og inkluderende dialog. Den kan foregå på skoler, i lokalmiljøer og i den offentlige debatten, og omhandler mer hverdagslige likheter og forskjeller (Leirvik, 2001, s. 49). Den er ofte preget av gjensidig nysgjerrighet, og ser dialog som en mulighet til berikelse. På tross av en positiv innstilling, vil det ikke si at denne typen dialog bare er harmonisk. Den kan også utfordre til det smertefulle. Videre viser Leirvik til den amerikanske teologen og filosofen John B. Cobb som snakker om det som ligger ”bortenfor dialogen”, altså den gjensidige forandringen som kan skje når mennesker møtes på dypet (Leirvik, 2016, s. 62).

1.3.2 Diakoni

Den norske kirkes visjon er å være en bekjennende, åpen, tjenende og misjonerende kirke (Den norske kirke, 2014). Diakonien skal være et kjennetegn ved kirkens hovedoppdrag, og skal prege både den enkeltes liv og fellesskapet. Kirkerådet (2008, s. 9) definerer diakoni på følgende måte:

Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.

Diakonal praksis er en integrert del av det å være en kristen. Kristne oppfordres til å gi sitt liv for andre, slik Kristus ofret sitt liv for menneskene (1. Joh. 3:16). I praksis vil dette kunne komme til uttrykk ved å spørre seg selv ”Hvem er min neste?” (Luk. 10:29-37) og ”Hva vil du jeg skal gjøre for deg?” (Luk. 18:41). Diakonien har et særlig fokus på arbeid blant marginaliserte, fattige og undertrykte. De nevnte spørsmålene er ment for å identifisere hvem man skal rette seg mot, og illustrerer at diakonien også skal ha fokus på myndiggjøring (Kirkerådet 2008:9). På bakgrunn av dette kan diakonal praksis være så mangt. Tiltak som eksemplifiserer diakoniens hovedfokus er leksehjelp for barn, gjøre menighetens drift mer miljøvennlig, og flerkulturelle trimgrupper for kvinner.

1.3.3 Diapraksis

Den danske teologen Lissi Rasmussen lanserte begrepet diapraksis i 1988, som er knyttet til tverreligiøst samarbeid (Rasmussen, 1988, s. 282). ”Mens dialog betegner en relasjon der det å snakke sammen står sentralt, betegner diapraksis en relasjon der felles praksis er det

essensielle” (Det lutherske verdensforbund, 2010, s. 89). Rasmussen hevder at vi ved å dele liv, utfordringer og smerte med hverandre, og ved å jobbe kreativt og utfordrende, kan samtale om teologiske forskjeller på en meningsfull måte. Å bli oppmerksom på delte sorger og gleder, kan gi et fundament for videre dialog (Rasmussen, 1988, s. 277). Diakoni som diapraksis fastholder en grunnleggende respekt for mennesker med annen tro og livssyn. Dette innebærer ikke en relativisering av tro, eller at diapraksis bør strebe etter å være ”religiøst nøytral”. I tillegg regnes samarbeid på tvers av samfunnsaktører og religiøse institusjoner som noe positivt, fordi diapraksis gjerne strekker seg utover én aktørs kompetanse (Det lutherske verdensforbund, 2010, s. 88). Ved et slikt samarbeid kan man dermed skape et helhetlig og bedre tilbud.

1.3.4 Integrering

Som følge av økt innvandring til Norge siden 1970-tallet, har samfunnsmessig integrering blitt satt på den politiske dagsorden (Brochmann, 2017). Dette har også satt i gang debatt om *hva* integrering er, og *hvordan* det skal skje. Assimilering og segregering har blitt diskrediterte ord i samfunnsdebatten, mens begrepet integrering stadig benyttes (Haugen u.å., s. 1). Ifølge professor Grete Brochmann (2017), som ledet de to Brochmann-utvalgene, oppstod integrering som en strategi for å motvirke assimilering. Dette er metoder som kan være preget av tvang, eller at minoriteten mer eller mindre bevisst gradvis blir lik majoriteten. På 1990-tallet ønsket flere og flere at innvandrede minoriteter skulle kunne bevare sin medbrakte kultur i den nye konteksten. Inn i det neste tiåret skulle individrettigheter og grupperettigheter bidra til en forståelse av integrering som *både* innlemming og tilrettelegging. Professor ved VID vitenskapelige høyskole, Hans Morten Haugen, hevder videre at begrepet integrering har et svært vidt meningsinnhold, og at dette sjeldent nyanseres i debatter. I denne oppgaven velger jeg å bruke Brochmanns forståelse av integreringsbegrepet som både innlemming og tilrettelegging for de innvandrede minoritetene. Videre har jeg valgt å benytte begrepet ”innvandrede minoriteter”, som er inspirert av Plesner, Brandal og Døving (2017, s. 2). Begrunnelsen for dette er at det er enklere å definere innvandrerbefolkningen enn den ”etniske” befolkningen. Med innvandrerbefolkning menes de som er født i utlandet eller er født i Norge av to utenlandskfødte foreldre. Denne definisjonen benyttes også av Solberg-regjeringen (Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet, 2017, s. 4). Motsatsen til integrering regnes for å være marginalisering av individer eller grupper. Dette innebærer ”undergraving av de sosiale og symbolske båndene mellom individ og samfunn” (Brochmann,

2017). Konsekvensene er svekket deltakelse, og manglende tilhørighet og innflytelse for de marginaliserte. Lav integrasjon ses både som en risiko for individet og som en trussel for samfunnet (Brochmann, 2017).

1.4 Oppgavens oppbygning og struktur

Innledningen i denne studien inneholder en presentasjon av tema, analyseenhet og problemstilling, presisering av sentrale begreper, og forskningsoversikt på studiens tematikk. Deretter presenteres en begrunnelse for prosjektets relevans og personlig interesse for tematikken. Avslutningsvis vil det redegjøres for prosjektets struktur og oppbygning.

I teorikapittelet vil sentrale teoretiske perspektiver bli gjort rede for: majoritetens makt, Axel Honneths teori om anerkjennelse, Jürgen Habermas' teori om religiøse argumenters plass i det offentlige rom, og en redegjørelse av dialogbegrepet.

Metodekapittelet vil presentere en begrunnelse for valg av metode og forskningsdesign. Videre belyses følgende temaer: studiens vitenskapsteoretiske grunnlag, forskningsstrategi, design, metode, utvalg og analyse. Deretter redegjøres det for studiens reliabilitet, validitet og overførbarhet. Avslutningsvis drøftes studiens etiske utfordringer knyttet til den valgte metoden.

Datamaterialet presenteres i den rekkefølgen spørsmålene har hatt i intervjuguiden. Deretter er det en diskusjon mellom funn i kapittel 4 og teori i kapittel 2 i et eget drøftingskapittel. Avslutningsvis presenteres studiens konklusjon.

1.5 Forskningsoversikt

Professor Oddbjørn Leirvik og førsteamanuensis Anne Hege Grung ved Universitetet i Oslo er sentrale forskere innen norsk forskning på religionsdialog. De har begge skrevet flere artikler og bøker om dette. Leirvik har blant annet utgitt bøkene *Religionsdialog på norsk* (2000) og *Religionspluralisme* (2016). Grung har blant annet bidratt med *Religionsdialog, identitetspolitikk og kompleksitet* (2012) og *Dialogteologi på norsk* (2016). Det er presentert oversikter over det religiøse landskapet i Norge, og drøfting av religionsdialogens betydning og konsekvenser de siste 25 årene. Videre er kvinners perspektiv på religionsdialog belyst. Studier av forskernes egne erfaringer blir beskrevet, i tillegg til kristnes opplevelser i møte med mennesker med annen tro.

I 2015 kom Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning (KIFO) med rapporten ”*Det handler om verdensfreden!*”, som evaluerer rollen som Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Norges Kristne Råd og Islamsk Råd Norge har i norsk dialogarbeid. Den understreker hvor viktig dialogarbeid er, og stiller konstruktive spørsmål til blant annet representasjon og maktspektet i det videre arbeidet. Aud Bruknapp, psykiatrisk sykepleier med fordypning i filosofi, viser til moderne hjerneforskning når hun argumenterer for at det er naturlig å tro. I boken *Ut av rundkjøringen* (2000) viser hun til forskning som hevder at mennesket har «anlegg for å tro», og med det menes det «å ha tillit til en kraft som er større enn mennesket selv». Ifølge Bruknapp er troen en positiv ressurs med tanke på balanse, utholdenhet og overlevelse (s. 207). Rapporten «Det livssyns åpne samfunn» ble presentert i 2013, og forteller blant annet at den økte innvandringen til Norge fra 1970-tallet og framover har bidratt til at antallet medlemmer i trossamfunn utenom kristendommen har vokst. Dette har altså ført til at flere mennesker i Norge anses som religiøse (NOU, 2013:1, s. 47). Det har også kommet flere rapporter som er relevante i denne sammenhengen, men som ikke spesifikt handler om religionsdialog. Av disse nevnes Holocaust-senterets *Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie* (2017) som har undersøkt holdninger til jøder og muslimer i Norge i dag, stortingsmeldingen *Fra mottak til arbeidsliv- en effektiv integreringspolitikk* (2015-2016), i tillegg til den europeiske rapporten *Intolerance, prejudice and discrimination* (2011). Ut i fra disse bidragene kan det virke som at temaet religionsdialog er mye forsket på fra ”utsiden”, men at det i liten grad belyser de innvandrede minoritetenes erfaringer av deltakelse i religionsdialog.

1.6 Hvorfor prosjektet er viktig

Jeg mener at spørsmålet om hvordan religionsdialog kan bidra til integreringsarbeid er viktig av flere grunner. For det første preges fortsatt det norske samfunnet av fordommer mot minoriteter – særlig på sosiale medier. Det økte mangfoldet av innvandrede minoriteter bringer med seg noe nytt og ukjent som både kan skape spenning og nysgjerrighet, men også mistenksomhet og redsel. Holocaust-senteret kom nylig ut med en rapport som har kartlagt den norske befolkningens holdninger til jøder og muslimer. Den viser utbredte negative holdninger til muslimer - hele 34,1% av den norske befolkning har utpregede fordommer mot muslimer (HL-senteret, 2017, s. 7). Disse begrunnes i stor grad med fremmedfrykt og innvandrerskepsis (HL-senteret, 2017, s. 11). Videre er det en nedgang i antisemittiske holdninger, men rapporten viser at de resterende negative holdningene næres

av Israel-Palestina- konflikten (HL-senteret, 2017, s. 7). I tillegg viser rapporten at de som uttrykker motvilje og fordommer mot fremmede generelt, også skårer høyt på både islamofobi og antisemittisme. Dermed deler flere minoriteter noen av de samme erfaringene med diskriminering. Et tydelig flertall blant gruppen av jøder og muslimer som besvarte undersøkelsen ser derfor muligheten til å samarbeide mot diskriminering og fordommer. På tross av dette, viser også rapporten at muslimer i større grad enn den øvrige befolkningen viser negative holdninger til jøder. Dette må imidlertid nyanseres: De negative holdningene dreier seg i stor grad om klassiske stereotyper om jødisk makt og innflytelse i verden, og ikke om generell motvilje mot jøder i dagliglivet. Allikevel finnes det her potensielt en utfordring for samarbeid mellom de to minoritetene (HL-senteret, 2017, s. 12). Holocaust-senterets rapport viser at det fortsatt finnes utbredte fordommer mot ulike religiøse grupper i det norske samfunnet. Behovet for dialog kan derfor fortsatt regnes som stort både mellom minoriteter og mellom majoritetsbefolkningen og minoriteter.

For det andre kan økt samhandling og forståelse redusere misforståelser, fordommer og utenforskap. Dette kan bidra positivt i arbeidet med å forebygge polarisering i samfunnet, og radikalisering og rekruttering av personer til ekstreme grupperinger. På dette området ses en økende interesse for religionsdialog blant landets politikere. I regjeringens ”*Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme*” (2014) er ett av tiltakene å styrke tros- og livssynsdialogen. Planen har blant annet som mål å forebygge hatretorikk, diskriminering, trakassering og hatefulle ytringer på internett (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 16). De nevnte målene kan arbeides med i religionsdialoggrupper, og peker dermed på nok en grunn til at forskning på religionsdialog er viktig og dagsaktuelt. For det tredje er denne oppgavens ”innenfraperspektiv” positivt, da deltakere i religionsdialoggrupper selv får komme med sine erfaringer og synspunkter.

1.7 Personlig interesse

Menneskemøter har lenge fanget min interesse, og særlig når det skjer på tvers av kulturell, klassemessig og religiøs tilhørighet. I 2016 skrev jeg bacheloroppgave om temaet ytringsfrihet og religiøs sensibilitet. Jeg foretok en idéanalyse av argumentasjonen for og imot trykningen av Muhammed-karikaturene. I oppgaven benyttet jeg blant annet perspektiver fra Jürgen Habermas og Axel Honneth, som fokuserte på gjensidig anerkjennelse, hvordan ulike ”verdihorisonter” preger samspill, og hvor viktig etablering av arenaer er for menneskemøter og fellesskap (Hauge, 2016). Jeg syntes dette var veldig spennende tematikk, særlig fordi

disse problemstillingene er så dagsaktuelle og gjenkjennelige – og kanskje enda mer i dag, etter de nye ”flyktningstrømmene” til Europa og Norge. Til forskjell fra bacheloroppgaven vil jeg nå gå spesifikt inn på religionsdialog og deltakeres motivasjon, konkrete opplevelser av dialog, og dens bidrag i integrering. Habermas og Honneth vil blant annet suppleres av Oddbjørn Leirvik og Helge Svare, som belyser henholdsvis generell dialog og religionsdialog. Videre vil de to oppgavene skille seg fra hverandre ved at jeg også bringer inn den amerikanske filosofen Nancy Fraser, som utvider anerkjennelsesaspektet til også å inkludere maktfordeling. Med utgangspunkt i kirkens diakonale oppdrag mener jeg at kirken som samfunnsaktør har et ansvar for å være delaktig i integrering av nye landsmenn, og at fellesskapet og rammene for lokalmenigheter kan være gode verktøy i denne sammenhengen. Jeg mener at en masteroppgave om integrering derfor er relevant, ettersom det norske samfunnet blir mer og mer mangfoldig.

Videre har det gjort inntrykk på meg at flere unge menn fra min hjemby, Fredrikstad, har latt seg verve til IS og reist til Syria for å bidra i krigen der (TV 2, 2014). Sju av dem bodde i samme gate - like i nærheten av der jeg selv gikk på videregående skole. Jeg har grublet mye på hvordan dette kunne skje, og hvordan de kunne la seg friste av å oppsøke krig og terrororganisasjonen IS. Det er sannsynligvis komplekse svar på hvorfor mennene dro, men det går allikevel an å diskutere hvordan blant annet oppvekstvilkår og sosiale nettverk påvirker unges valg og liv. Dette viser at anerkjennelse er viktig på både individ- og samfunnsnivå. Omgivelsene kan styrke og bekrefte anerkjennelsespraksis som nedfeller seg i strukturer, og kan ta kampen om anerkjennelse til et samfunnsnivå. Enkeltindivider har en særlig oppgave med å anerkjenne hverandre gjennom å legge til rette for respekt, åpenhet, og god samhandling på tvers av kulturell og religiøs tilhørighet, alder og klasse. Dynamikker som oppstår når mennesker møtes, innehar både positive og utfordrende sider. Menneskemøter er komplekse. Nettopp derfor synes jeg det er svært spennende å arbeide med én side ved dette, nemlig religionsdialog.

2.0 Teori

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere teoretiske perspektiver med utgangspunkt i sentrale begreper fra min problemstilling. Jeg vil belyse ideen om majoritet og minoritet, Axel Honneths teori om anerkjennelse, Jürgen Habermas’ diskusjon om religiøse argumenters plass i det offentlige rom og en redegjørelse av dialogbegrepet.

2.1 Majoritetens makt

Ifølge Leirvik (2016, s. 8) mener mange at nåtidens religionskonflikter er som fødselsveer for en ny, global bevissthet om å samle i stedet for å splitte. Selv problematiserer han denne påstanden, men løfter frem fordelene ved at folk lærer seg å leve med forskjeller, og lete etter veier til sameksistens på tvers av ulik tro og tanke. Dette innebærer å verdsette mangfold, samtidig som man også må være i stand til å kunne trekke nødvendige grense. I den sistnevnte tankegangen beveger man seg inn på et område som handler om definisjonsmakt. Den italienske politikeren og filosofen Antonio Gramsci har utviklet begrepet hegemoni som beskriver "en tendens til at noen gruppers interesser og perspektiver på verden blir oppfattet som allmenngyldige" (ref. i Gullestad, 2002, s. 16). For å opprette og bevare et hegemoni, må en elite forsikre seg om at flertallet i befolkningen enes om hva som er det normale og naturlige. Ifølge sosialantropolog Marianne Gullestad viser dette at det er sammenheng mellom hegemoni og legitimitet. Dette flertallet, eller majoriteten, kan dermed påvirke andre menneskers handlingsrom, fordi de kontrollerer samfunnets spilleregler. De er dermed i en privilegert posisjon, der deres makt ligger i det "naturlige", og legitimiteten tilhører deres tolkning av verden (Gullestad, 2002, ss. 16-17). Videre hevder Gullestad (2002, s. 17) at innvandringsdebatten som oftest diskuterer "dem", men ikke "oss". Det kan se ut til at det er mye større oppslutning rundt tanken om at minoritetene må modifisere sin kultur og sine skikker, heller enn majoriteten. Både innen forskning og i samfunnsdebatten rettes fokuset heller på de som blir diskriminert enn flertallets livsverden og tankemønstre. "Det intense søkelyset på "dem" legger "oss" i skyggen, samtidig som "vi" hele tiden speiler oss i vår konstruksjon av "dem".

2.1.1 Assimilering og integrering

Ideen om assimilasjon har som mål at innvandrere skal "bli lik" majoriteten og legge fra seg sine egne kulturelle og religiøse særtrekk. Integrering handler derimot om å delta i fellesskapet og dermed adoptere noe, men også bevare mesteparten av sitt eget særpreg (Gullestad, 2002, s. 19). Ifølge Brochmann 1- utvalget er arbeidsmarkedet det viktigste stedet for integrering av voksne innvandrere i det norske samfunnet. De hevder at «arbeid har betydning for den enkeltes muligheter til deltakelse, selvrealisering og forsørgelse». Som en forutsetning for en bærekraftig velferdsstat, og økt forståelse for at innvandrere får benytte velferdsordninger, er det viktig at de bidrar til fellesskapet gjennom arbeid (NOU, 2011:7, s. 87). Virkemidlene for å oppnå enten integrering eller assimilering kan være de samme i

praksis. Eksempelvis kan målet om å lære innvandrere norsk både ses på som integrering og assimilering; norskkunnskapene skal hjelpe innvandrerne til å kunne delta i det norske fellesskapet, samtidig som det kan ses på som et forsøk på å gjøre dem norske. Når det gjelder måten innvandrerne inkluderes på i samfunnet, kan integrasjon både være et mål i seg selv, men også et steg mot full assimilering. På dette området ligger det et stort maktpotensiale, med tanke på at de sosiale feltene som innvandrerne skal integreres inn i er i rask endring. Majoriteten sitter med definisjonsmakten over hva som regnes som viktig og ikke i integreringsprosessen (Gullestad, 2002, s. 20). Dette kan illustreres ved den 2-årige introduksjonsordningen som ifølge Brochmann 1-utvalget er det viktigste virkemiddelet for å integrere innvandrere i den tidlige fasen etter ankomst. Dette programmet inneholder i hovedsak norskopplæring og samfunnskunnskap (NOU, 2011:7, s. 89). I 2014 innførte daværende barne-, likestillings- og integreringsminister Solveig Horne en test med samfunnsfaglige spørsmål. Hun uttalte den gang at «statsborgerskap skal henge høyt», og at testen blant annet inneholder sentrale norske verdier (Engebretsen & Mikkelsen, 2014). Gullestad hevdet at ”Det økende mangfoldet reiser nye spørsmål om hva det vil si å være norsk, og i hvilken grad og på hvilke måter ”innvandrerne ” tillates å prege det samfunnet de integreres inn i. Dette siste hevdet Gullestad (2002, ss. 19-20) er et uavklart kjernespørsmål i dagens politikk og debatt. I det følgende sitatet som er hentet fra Gullestads bok *Det norske sett med norske øyne* (2002) beskrives en forvirring og usikkerhet som personer med flerkulturell bakgrunn kan kjenne på:

Han kjente ikke seg selv så godt lengre. Var han pakistaner eller var han norsk? Var det Norge som var hans hjemland eller var det Pakistan? Han hadde jo bodd i Norge mesteparten av sitt liv. Kom hit da han var fire år, begynte i barnehagen sammen med andre norske gutter og jenter på samme alder. Snakket norsk som en hvilken som helst Oslogutt. Han følte seg helt tom innvendig. Det var noe han savnet. Savnet trygghet. Savnet et løfte om at dette samfunnet trengte ham (Hussain, 1987, ss. 14-15).

De siste tiårene har det skjedd store forandringer i det norske samfunnet og befolkningen har blitt mer mangfoldig. I et forsøk på å møte de innvandrede minoritetene, kan man høre utsagn om at det er enklere å møte andre mennesker hvis man er trygg på hva man selv mener og tror på. Personer som hevder dette er gjerne positivt innstilt til innvandring, men de er kanskje ikke bevisste på hva de egentlig sier. Ifølge Gullestad (2002, s. 62) kan det være svært vanskelig å svare på spørsmål om hvem en selv er, hvem ”de andre” er, og hva det egentlig vil

si å være trygg på sitt eget. Den pakistanskfødte kvinnen Mah-Rukh Ali sine betraktninger i boka *Den sure virkeligheten* er beskrivende for dette: På 1990-tallet var hun skoleelev. Hun var norsk statsborger, men opplevde nesten aldri å bli akseptert som norsk av omgivelsene. Hun fikk for eksempel stadig spørsmål fra lærere om hvor hun "er fra". Mah-Rukh svarte at hun var norsk, men at foreldrene var fra Pakistan. "Ja, da er du jo pakistaner", fikk hun ofte i retur (Ali, 1997, s. 9). Videre forsøkte Mah-Rukh å vektlegge at hun er født og oppvokst i Norge, har sitt norske statsborgerskap og feirer 17. mai som alle andre. Hun er norsk med pakistanske røtter. Ifølge Gullestad (2002, s. 63-64) er ikke dette urimelige beskrivelser gjort av en jente med innvandrede foreldre. Ut fra boka ser man at jenta ikke har norsk navn, ikke har et typisk norsk utseende (slik det vanligvis defineres) og er oppvokst i en såkalt innvandrerfamilie. Videre benytter Mah-Rukhs samtalepartnere "gjensidig utelukkende og polariserte kategorier": Enten er man norsk eller pakistansk. Følgelig blir ikke Mah-Rukhs krav om å være norsk anerkjent. Det ser ut til at et statsborgerskap i seg selv ikke er nok for norsk identifikasjon, men at familiebakgrunn er det primære grunnlaget for om en person er norsk eller ikke. Videre aksepteres ikke en "både/og- tilnærming". Dette er en interessant motsats til USA, der det ser ut til at mange er stolte over å være såkalt "bindestreksamerikaner", for eksempel latin-amerikaner.

2.1.2 Dominans, diskriminering og makt

Slike episoder som Mah- Rukh beskriver kan kalles etnosentrisk diskriminering, eller maktovergrep på mikronivå. De viser at identitet og selvfølelse er dynamisk - noe som stadig blir forhandlet, presset, avvist og bekreftet. Isolerte enkeltepisoder påvirker ikke nødvendigvis mye, men samlet sett kan flere små og gjentakende episoder av personlige erfaringer og uimotsagt usaklighet i mediene påvirke den enkeltes selvilde og liv. I ytterste konsekvens kan det føre til avstand fra majoriteten, gjengdannelsen og fundamentalisme (Gullestad, 2002, s. 64). Rapporten «Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme» (Bjørge & Gjeldsvik, 2015), som ble utgitt av Politihøgskolen, peker på flere faktorer som kan føre til radikaliserings. Årsaker kan finnes på både mikro-, meso-, og makronivå, og er ofte sammensatte. Blant mange påvirkningsfaktorer nevnes integrasjonsproblemer, identitetskonflikter og psykisk sårbarhet (Bjørge & Gjeldsvik, 2015, s. 163, 187). Videre hevder Gullestad at dagens samfunn er komplekst med flere motstridende prosesser. På den ene siden skjer stadig nye kulturmøter, mens det på den andre siden også etableres nye fordommer og bastante grenser mellom folk. Spørsmålet blir i denne sammenheng om det er mulig å gjøre den norske identiteten så mangfoldig at Mah-Rukh og mange med henne blir

inkludert som både like og forskjellige. Går det an at etniske nordmenn blir ”trygge på sitt eget” uten å ekskludere innbyggere med annen bakgrunn enn den norske? Hvor mye utrygghet kan ”vår” trygghet koste (Gullestad, 2002, s. 65)? Et viktig bidrag i arbeidet med å øke toleranse, forståelse og samhandling kan i denne sammenheng være tiltak som religionsdialog.

2.1.3 Vi eller oss - dem

Thomas Hylland Eriksen, sosialantropolog ved Universitetet i Oslo, bringer inn nyttige refleksjoner rundt gruppetenkning i samfunn. I artikkelen «We and Us» diskuterer han hvordan grupper bruker språket aktivt i møte med hverandre. Ved å fokusere på kommunikasjon og relasjoner mellom gruppene, skifter språket karakter og blir mer utadrettet. Eksempelvis kan omtaleformen «dem» endres til tiltaleformen «dere». Videre hevder Hylland Eriksen at begrepet «vi» er et mer åpent begrep enn «oss» (Hylland Eriksen, 1995, gjengitt i Fagerli et. al. 2016). Alle samfunn defineres i relasjon til hva det ikke er. De definerer grenser til mennesker som tilhører andre grupper. Sosiale identiteter og grupper er som standard relasjonell på den måten at de identifiseres i relasjon til andre identiteter og grupper. Et spørsmål som melder seg i diskusjonen om effektiv integrering og å skape solidaritet på tvers av grupper er om det er nødvendig at «de andre» må defineres som mindreverdige eller potensielle fiender? Hylland Eriksen (1995) lager to gruppeidentifikasjoner i denne sammenhengen: Vi og Oss. For at en gruppe skal være i stand til å oppfatte seg som et «vi», må de erfare en gjensidig avhengighet av hverandre, og et internt samhold i kraft av felles oppgaver. Til forskjell kan en gruppe som oppfatter seg som et «oss» samles i kraft av en oppfattet ekstern gruppe som oppleves som en fiende eller trussel mot dem selv (Hylland Eriksen, 1995, s. 427). Økt opplevd press utenfra øker ofte også gruppeidentiteten. Dette kan ses på ulike nivåer: I skolesammenheng er gjerne konkurransen stor mellom ulike klasser på samme trinn, og dette øker på for eksempel idrettsdager. Når kvinneforkjempere setter kraftig lys på kvinners rettigheter, kan gruppeidentiteten kvinner i mellom øke mer enn normalen. Et svært dagsaktuelt eksempel er diskusjonene om innvandring, og forsøkene på å definere og beskytte de såkalt norske verdiene. Et enkelt Google-søk viser at listen er lang over nyhetsaker om emnet. Ifølge Hylland Eriksen (1995, s. 428) er gruppeidentiteter dynamiske, de er situasjonsbetinget og relasjonelle fenomener. På tross av dette ses allikevel ulike grader av gruppeidentitet – hvor noen er mer internalisert og fastlåste enn andre. En viktig dimensjon i denne sammenhengen er å belyse grensesetting og vedlikehold av dem. Hylland Eriksen refererer her til sosialantropologen Fredrik Barths

terminologi. Barth hevder at vedlikehold av grenser mellom grupper blir viktigere når kontakten med andre grupper øker. For å bevege seg i en retning av «vi», må gruppens grenser utvides. Hylland Eriksen peker særlig på to områder hvor dette har et særlig potensiale: innen idrett og på arbeidsplasser. På disse arenaene gis mennesker muligheten til å definere seg selv rundt noe mer enn kun etnisk tilhørighet, fordi man plutselig står skulder ved skulder med lagkamerater på fotballbanen eller med kollegaer på fabrikken. Man arbeider mot samme mål og i den sammenhengen er etnisitet irrelevant. Dermed har også gruppens grenser endret seg, og flere er inkludert (Hylland Eriksen, 1995, s. 433). Avslutningsvis hevder Hylland Eriksen at individer som er medlem av flere grupper med ulike grunnlag (rang, etnisitet, kjønn, profesjoner), har mindre sannsynlighet for å havne i gruppekonflikter i motsetning til individer som er med i få og like grupper (Hylland Eriksen, 1995, s. 435).

2.2 Axel Honneth og Kamp for anerkjennelse

I sin bok *Kamp om anerkjennelse* (2008) presenterer filosofen Axel Honneth ulike former for anerkjennelse og viser til minimumsbetingelser for et godt liv på tvers av religiøsitet, kulturelt og etisk ståsted. Han fremhever behovet for å skape en felles verdihorison, møtes og drive dialog (s. 130). Videre presenterer Honneth tre former for anerkjennelse. Den første formes i nære relasjoner, primært mellom barn og dets omsorgsperson. De to neste formene befinner seg på et samfunnsmessig nivå; rettslig og sosial verdsettelse. Den førstnevnte omhandler generell rettslig anerkjennelse av mennesket, og sier at enkeltindividet skal respekteres som et formål i seg selv. Fokuset er på hva som kjennetegner mennesket, og at de ikke kan graderes. FNs menneskerettigheter er et eksempel på konkret rettslig anerkjennelse. Honneths tredje form for anerkjennelse, *verdsettelse*, har et sosialt fokus. Med verdsettelse fremheves det å se positivt på ens egne og andres konkrete ferdigheter og egenskaper. Videre hevder Honneth at dette forsetter en felles *verdihorison*, noe fellesskapet kan enes om at er verdifullt og viktig. På denne måten kan individer både verdsette seg selv og andres bidrag i samfunnet (Honneth, 2008, s. 130). Dette kan komme til uttrykk gjennom å oppleve generell verdsettelse fra omgivelsene, eller erfaring av å bidra positivt i samfunnet gjennom arbeid (Jakobsen, 2009, ss. 21-22). I moderne samfunn vil definisjonen av hva som anses som verdifulle samfunnsbidrag kontinuerlig utfordres. Både enkeltindivider og grupper kjemper om anerkjennelse for deres arbeid og samfunnsverdi. Ingen grupper i samfunnet kan kreve a priori anseelse, men må bevise at de bidrar positivt til samfunnet. Samfunnets verdsettelse er dynamisk og kan i prinsippet påvirkes av alle. Minoriteter kan derimot streve med å bli sett og enda vanskeligere med å få en tydelig stemme i den offentlige debatten, fordi majoritetens

stemme råder (Jakobsen, 2009, s. 22). Så hvordan bør partene gå fram for å forstå hverandre på best mulig måte? Jürgen Habermas' diskusjon om religiøse argumenters plass i det offentlige rom kommer med interessante perspektiver.

2.3 Jürgen Habermas og religiøse argumenters plass i det offentlige rom

I 1981 ble et av Habermas' hovedverker publisert, *Theorie des kommunikativen Handelns*. Der støtter han sekulariseringstesens, som hevder at religion vil forsvinne fra samfunnet jo mer modernisert det blir (ref. i Jakobsen, 2009, s. 11). Habermas argumenterte for at religiøse virkelighetsforklaringer ville miste sin legitimitet som en følge av det økende fokuset på rasjonalitet og naturvitenskap i samfunnet. I seinere tid har han justert denne påstanden. Den sekulære tendensen ser ut til å være et særtrekk ved europeisk modernitet, mens globalt sett er religion fortsatt svært utbredt. Ifølge Habermas (2008) påvirkes Vesten av dette, og det snakkes om en religiøs revitalisering. På samme tid som "det sekulære Europa" har blitt en global minoritet, krever i større grad religiøse synspunkter sin plass og anerkjennelse i den offentlige debatten. Økt migrasjon fra tradisjonelle, religiøse samfunn kan føre med seg nye former for religiøse og kulturelle konflikter (Schuller, 2008). Dette leder til spørsmålet om hvilken plass religiøse argumenter bør ha i post-sekulære samfunn. Videre drøfter Habermas to mulige posisjoner.

Den restriksjonistiske siden hevder at religiøse argumenter bør ekskluderes fra den offentlige debatten. Det kreves dermed at debattanter må formulere seg på sekulære prinsipper, så flest mulig kan forstå dem (Jakobsen, 2009, s. 12). Habermas argumenterer for at denne posisjonen er urettferdig. Han hevder at den religionsfrie debatten angriper de religiøses selvforståelse ved at de tvinges til å splitte sin identitet i henholdsvis en sekulær og religiøs del. Derneft må de vekselvis benytte seg av de ulike delene avhengig av hvilket rom de befinner seg i. Videre hevder Habermas at religion besitter viktige eksistensielle og moralske ressurser som samfunnet kan nyte godt av. I tillegg argumenterer han for at konservative grupper bør få anledning til å delta i den offentlige debatten. Han anser det som en fare hvis deres tankesett i liten eller ingen grad blir utfordret av omgivelsene. I slike tilfeller øker sjansen for at modernitetsfiendlige grupper blir enda mer prinsippfaste, hvor radikaliserings er en mulig konsekvens (ref. i Jakobsen, 2009, s. 12-13).

Habermas beskriver den revisjonistiske posisjonen som et direkte oppgjør med det liberale demokratiets grunnlag. Han hevder at denne posisjonen ikke ser verdien av «det

institusjonelle oversettelseskravet». Dette handler om å oversette religiøse termer til sekulære i offentlige debatter. Dette kan bidra positivt til å motvirke at demokratiet blir en kamparena mellom uforsonlige livssyn som i liten grad forstår hverandre (ref. i Jakobsen, 2009, s. 12-13).

Ifølge Jonas Jakobsen (2009, ss. 12-13), førsteamanuensis ved Norges arktiske universitet, befinner Habermas seg mellom restriksjonismen og revisjonismen: religiøse borgere bør ha rett til å bruke religiøse termer i den offentlige debatt, men det er en fordel å benytte sekulære termer så flest mulig forstår argumentasjonen. Habermas (ref. i Jakobsen, 2009, ss. 14-15) bidrar med to synspunkter inn i debatten. Den ene siden kaller han radikal multikulturalisme, som går ut på at kulturer er usammenlignbare på grunn av ulike virkelighetsoppfatninger. En universalisering av ytringsfriheten vil fra dette ståstedet regnes som vestlig kulturimperialisme. Jakobsen hevder at denne tankegangen ikke gir mulighet til å kritisere ”feil” og overgrep innad i kulturer. Habermas’ andre synspunkt handler om sekularismen, som påstår at religiøse minoriteter skal assimileres inn i majoritetens politiske kultur. Denne siden motarbeider en hver tendens til at politikken skal ta spesielle hensyn til religiøse grupper. Habermas (ref. i Jakobsen, 2009, s. 15) hevder at religiøse aktører ikke kan integreres mot deres religion, men kun med den. På samme tid må minoriteter akseptere sin relative plass i pluralistiske samfunn. Han viser enighet med multikulturalistene når de sier at majoritetene ikke ensidig kan kreve at minoritetene tilpasser seg, men at de selv også må vise hensyn. I moderne demokratier blir innbyggerne stadig stilt ovenfor utfordringen om å skape konsensus, fordi nye hendelser bidrar til å utfordre det etablerte. Den situasjonsbestemte forståelsen av ytringsfrihetens grenser må derfor stadig diskuteres og defineres av en offentlig debatt (Jakobsen, 2009, s. 16). Samtale innenfor dialogens rammer kan være et nyttig hjelpemiddel i dette arbeidet.

2.4 Dialog

Ordet ´dialog´ kommer fra gresk og er sammensatt av ´dia´, som betyr ´gjennom´, og ´logos´, som kan oversettes med ´tale´, ´ord´ eller ´fornuft´. Dermed er dialog en virksomhet som utøves med ord, og som ifølge ordets opprinnelse skal være fornuftig. Videre kan dialogen inkludere opptil flere parter. I hverdagen brukes uttrykket «å snakke med hverandre» eller «samtale», men ikke alle samtaler kan kategoriseres som dialog. I første omgang kan det være hensiktsmessig å avgrense dialog i forhold til monolog på den ene siden og debatt på den andre (Svare, 2006, s. 10). Monologen kjennetegnes av enetale fra et menneske som allerede har konkludert i sin sak. I denne sammenhengen ønsker personen å formidle sitt budskap, men

er i liten eller ingen grad interessert i å få innspill som utfordrer saken. Tilhørerne er utelukkende mottakere av budskapet. Eksempler på situasjoner der monologer er vanlig kan være en professors forelesning, prestens preken eller en mor som formaner barnet sitt (Svare, 2006, s. 11). Ordet 'debatt' er latinsk og kan oversettes med 'kjempe' eller 'å slå fra seg'. Debattanten kan dermed ses på som en kriger, samtalen som en slagmark, de andre deltakere som fiender og målet er seier. For å vinne må debattanten både kunne forsvare sin egen posisjon og samtidig undergrave de andre partene. Debatter gir dermed lite rom for ny innsikt. Politiske møter er et typisk eksempel hvor debatter ofte finner sted (Svare, 2006, ss. 12-13).

Dialog kan ses på som et stykke samarbeid. Deltakerne ses på som venner og partnere, og lytting er et viktig element. Partene er interessert i hverandre og er åpne for å endre synspunkter hvis gode argumenter foreligger. Dialogens mål kan være økt forståelse, ny innsikt eller å støtte opp om en felles sak. Målet er sjeldent å komme frem til én felles 'sannhet' (Svare, 2006, s. 15). Det viktigste i denne sammenhengen er at alle partene er enige om hva målet er og at de i fellesskap søker dette (Svare, 2006, s. 17). Videre krever dialogen åpenhet, og usikkerhet er en del av prosessen. Dialogen søker ikke makt, og denne samtaleformen avhenger av at partene gir slipp på den makten de besitter. (Svare, 2006, ss. 15-16). Det vil derimot ikke si at makt er helt fraværende, og samtalen er avhengig av personer som våger å tale med hevet hode og som sier ifra når dialogen trues. Denne makten skal ikke bli brukt på bekostning av de andre, men arbeider for fellesskapets beste. Siden målet med dialogen er at alle parter skal komme styrket ut av samtalen, egner denne typen samtale seg godt i forhandlinger, eksempelvis i konfliktforebyggende og konfliktløsende arbeid (Svare, 2006, s. 16).

Hva er det så ved dialogen som gir innsikt? Ifølge Svare (2008, s. 31) er ordene vi benytter i samtale i utgangspunktet tanker. Å snakke sammen, og å føre en dialog, blir dermed å tenke høyt sammen. Videre er det en egenverdi i at ordene som uttales blir lyttet til, i tillegg til at ideer får lov til å modnes når de kan sies i åpenhet før de er ferdig formulert. I religionsdialog kommer dette til uttrykk ved at deltakerne kan oppnå ny kunnskap. Det er den enkelte som er opphavsmann til ny innsikt uten at andre presser sine synspunkter på. Svare kaller dette for refleksive gjennombrudd. Renessansefilosofen Francis Bacon har beskrevet det samme fenomenet slik:

Det er som om man gjennom talen kaster tankene sine ut foran seg, slik at man bedre ser dem, slik mønsteret på et teppe først blir synlig når man ruller det ut på gulvet. Derfor er en times samtale med en god venn bedre enn en hel dag med grubling på egenhånd (Svare, 2008, s. 32).

I tillegg til å tenke høyt sammen kan partene også utfordre hverandre på det som sies. Man kan bli bedt om svar på spørsmål eller presisere noe som framstår utydelig. Deretter gir dialogen rom for å gjenoppdage ord, ved å bli bevisst deres meningsinnhold og få høre andres forståelse av ordene. På denne måten kan partene bli bedre i stand til å se flere aspekter ved virkeligheten (Svare, 2008, ss. 33-34). En kontekst hvor dette er særlig spennende er innen religionsdialog.

2.3.1 Religionsdialog

Religionsdialogen i Norge ble i utgangspunktet etablert av sivile aktører utover 1900-tallet. Den politiske interessen for denne typen arbeid økte i særdeleshet på begynnelsen av år 2000. Dette kom særlig til uttrykk under konflikten som fulgte publiseringen av Muhammed-karikaturene i 2006. Norske myndigheter klarte i større grad enn danskene å ha tett dialog med religiøse ledere i et forsøk på å finne forsonlige løsninger. I etterkant av karikaturstriden kan det se ut til at dialogbegrepet har endret betydning i store deler av norsk media. Fra å være ”en samtale der noe står på spill”, har begrepet blitt bildet på en dialog som unngår kontroversielle temaer og bagatelliserer motsetninger på en harmoniserende måte. Leirvik og Grung (2012, s. 77-78) hevder at dialogbegrepet for mange har blitt synonymt med å forhandle bort kjente og kjære verdier i møter med større mangfold. Det har kommet flere innvendinger mot måten ulike aktører ser på religionsdialog, og hvordan det blir beskrevet i for eksempel Det andre vatikankonsil og dokumenter fra World Council of Churches. Noen anser religionsdialog som liberal utvanning av kristendommen, andre som et svik mot Bibelens oppfordring til misjon, mens andre igjen regner det som en fare for synkretisme av deltakernes tro (Rasmussen, 1988, s. 279). Denne diskusjonen vil jeg komme tilbake til seinere i oppgaven.

3.0 Metode

I dette kapittelet gjør jeg rede for, og begrunner valg av metode. Jeg vil komme inn på følgende temaer: vitenskapsteoretisk grunnlag, forskningsstrategi, design, metode, utvalg og

analyse, i tillegg til studiens reliabilitet, validitet og overførbarhet. Avslutningsvis vil jeg drøfte etiske utfordringer knyttet til den valgte metoden.

3.1 Vitenskapsteoretisk grunnlag

Ingen mennesker møter verden forutsetningsløst, fordi både vår personlige og faglige bakgrunn vil bidra i prosessen med å tilegne oss ny kunnskap. En del av kunnskapen vi innehar kan enkelt beskrives, mens mye kunnskap er intuitiv og kan påvirke forskningsprosessen uten at man er klar over det. For forskerens del er det derfor hensiktsmessig og viktig å reflektere omkring dette, for eksempel ved å spørre seg om ens epistemologiske, ontologiske og faglige perspektiv. Dette er særlig viktig ved kvalitative undersøkelser, fordi forskeren er i en spesiell posisjon ved at det er hun som styrer hele forskningsprosessen – fra valg av tema til datainnsamling, analyse og fortolkning av resultatene (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, s. 55). Ontologi handler om filosofiske spørsmål som grunnleggende syn på mennesket og den sosiale verden. Det finnes mange ulike syn på dette, men det er lett å ta det for gitt at andre tenker det samme som en selv. Forutsetningene for forskningsprosjektet kan få innvirkning på resultatene og dermed er det viktig at forsker synliggjør og begrunner sine standpunkter. Ontologisk sett bygger mitt arbeid på et konstruksjonistisk perspektiv. Dette innebærer en idé om at mennesket aktivt deltar i å skape sin sosiale virkelighet. I en intervjusituasjon vil dermed informantene og forsker sammen utforme kunnskap (Thagaard, 2009, ss. 43-44). Videre handler epistemologi om hvordan kunnskap om samfunnet kan innhentes (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, ss. 54-55). I denne oppgaven vil relevante epistemologiske spørsmål handle om hvilket ståsted den sosiale verden skal beskrives fra, hvem som definerer denne kunnskapen, og hva den skal tjene til. Dette prosjektet plassere seg innen det hermeneutiske paradigmet hvor forståelse og fortolkning er viktige momenter. I dette tilfellet blir det viktig at forskeren er seg bevisst sine fordommer, eller forforståelse, og er åpen for at prosjektet både kan utfordre og endre ens virkelighetsforståelse. På denne måten kan ny kunnskap komme til uttrykk (Thomassen, 2006, ss. 171-172). I tillegg bygger hermeneutikken på at deler kun kan forstås i lys av en helhet (Thagaard, 2009, s. 39). Dette kan være relevant, fordi jeg må ta hensyn til kontekst, både historisk og kulturelt, når jeg skal intervju, analysere og drøfte materialet. Både informantene og jeg som forsker er formet av vår unike kontekst, og dermed kan vi forstå utsagn og situasjoner ulikt (Creswell, 2014, s. 8).

3.2 Forskningsstrategi

Når det er ønskelig å få kunnskap om særpreg og grunntrekk i et bestemt miljø, i tillegg til utviklingstendenser over lengre tid, kan kvalitativ forskningsmetode være det mest hensiktsmessige å velge (Repstad, 2007, s. 23). For å besvare spørsmålet om religionsdialoggruppens betydning for integrering, har jeg i denne studien valgt å benytte intervju som metode. Ifølge Thagaard (2009) er dette ”en særlig velegnet metode for å få informasjon om hvordan informanten opplever og forstår seg selv og sine omgivelser”. For denne studiens problemstilling er kvalitative intervjuer som metode relevant. Dette kan begrunnes med at religionsdialoggrupper er komplekse, og at nyanser og dybder gjerne kommer lettere fram i samtale enn ved for eksempel et spørreskjema. Intervjuene hadde en semistrukturert form. Dette innebærer at det benyttes en overordnet intervjuguide, men spørsmålene og rekkefølgen på dem kan variere for å få best mulig flyt i samtalene, og for å åpne opp for temaer som informantene selv ønsker å bringe på banen (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, s. 137).

3.3 Metode

3.3.1 Intervju

Kvale og Brinkmann (2009) beskriver det kvalitative forskningsintervjuet som «en samtale med en struktur og et formål» (ref. i Johannessen et. al., 2010, s. 135). Målet med intervjuet er å beskrive eller forstå noe, og intervjuet formes ofte mer som en dialog enn rene seanser med spørsmål og svar (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, s. 135). I dette tilfellet er det relevant å benytte intervju for å finne svar på oppgavens problemstilling, som i stor grad er preget av spørsmål som omhandler deltakelse, meninger og erfaringer på et dypere nivå. Det er dermed utviklet en semistrukturert intervjuguide på bakgrunn av teori og erfaringer. Det ser ut til at dette er en godt egnet intervjuform, siden informantenes personlige erfaringer mest sannsynlig vil variere. Da er det positivt med en fleksibel intervjuguide, samtidig som den sikrer at de viktigste temaene blir belyst. Intervjuguiden for denne studien inneholder følgende temaer: religiøs tilhørighet, forståelse av egen tro, å være innvandrer i dag/møter med innvandrere, hvorfor religionsdialog, underveis og etter dialogen. Det ble gjort 8 intervjuer. Disse bidro til tilstrekkelig mengde med materiale for å kunne utføre analysen og videre drøfting av problemstillingen. Intervjuene ble tatt opp med lyd, og ble siden transkribert.

3.3.2 Kunnskapsproduksjon

Fra en hermeneutisk posisjon skjer kunnskapsproduksjon i samspill mellom mennesker. Informasjon utveksles med ulike forståelser av verden og partene tilfører på den måten nye deler til hverandres helhet. Slik åpnes det opp for rekonstruksjon av den enkeltes helhet, eller virkelighetsforståelse, og kunnskapsproduksjon finner sted (Thomassen, 2006, ss. 171-172). I en intervju situasjon er intervjueren avhengig av godt samspill med informanten, og det er intervjuerens ansvar å legge til rette for god dialog. Videre må intervjueren være åpen for at hennes forståelser kan komme til å bli justert eller forkastet ved presentasjon av bedre argumenter. På 1990-tallet ble ideen om den nøytrale forskeren fremhevet som ideal. Dette ble begrunnet med at forskeren i minst mulig grad skulle kunne påvirke informanten og de innsamlede dataene. I nyere tid har dette blitt kritisert med begrunnelse om at den nøytrale forskeren møter informanten som objekt, og dermed styrkes den asymmetriske relasjonen dem imellom. Nøytralitetsprinsippet har gradvis blitt erstattet med et interaksjonistisk perspektiv, som fremhever betydningen av interaksjonen mellom partene i intervjuet. På denne måten legger uformell informasjonsutveksling og gjensidig åpenhet grunnlaget for kunnskapsproduksjon (Thagaard, 2009, s.96).

I forkant av intervjuene til denne studien reflekterte jeg over min egen virkelighetsforståelse. Jeg er oppvokst i Norge med en familie hvor den kristne tro har stått sentralt, og jeg har selv vært aktiv i menighetsarbeid gjennom hele oppveksten. Deretter har jeg studert religion og interkulturelle fag. Dette har bidratt til at jeg i stor grad preges av en vestlig, akademisk og kristen tankegang. Jeg har også fått nye perspektiver på ulike virkelighetsforståelser gjennom studiene. I møte med informantene merket jeg raskt at vi både hadde mye til felles, men at det også var mye som skilte oss. Dette merket jeg særlig i møte med informantene som hadde både ulik etnisk bakgrunn og annen religiøs tilhørighet enn meg selv. Ved hjelp av den semistrukturerte intervjuguiden kunne vi sammen bevege oss i dybden og litt utover de oppsatte temaene. Da jeg ikke forstod hva de mente, fikk jeg sjansen til å spørre, og når de ikke fant ordene eller ikke forstod meg, kunne vi sammen hjelpe hverandre. Dette gjaldt særlig i de tilfellene der jeg var ukjent med informantenes tro eller kultur.

3.3.3 Intervjukontekst

Før intervjuet må forskeren vurdere hvor det skal finne sted. Lokalisasjon kan både bidra til å skape trygge og utrygge rammer. Det er derfor viktig å vurdere om den bestemte plassen kan påvirke informantens bidrag (Thagaard, 2009, s. 99). I den tidlige fasen med informantene

forsøkte jeg å være åpen og fleksibel på møtesteder. Jeg tilbød meg å komme til deres nærmiljø eller arbeidsplass. Dette resulterte i at jeg møtte fire av informantene på deres arbeidsplass, en i hennes menighets lokaler, og en på et offentlig bibliotek – etter deres ønsker. For de to siste informantene var det hensiktsmessig å komme til Menighetsfakultetet, både på grunn av tilgjengelighet og egnede omgivelser for samtale. Dermed ble disse intervjuene gjennomført der.

Det er svært viktig å skape en trygg og tillitsfull atmosfære under hele intervjusituasjonen. På denne måten legges grunnlaget for at informanten åpner seg og deler av sin kunnskap, erfaringer og meninger. Ved temaer som kan være utfordrende å snakke om, er det viktig at intervjueren viser støtte og forståelse, slik at det etableres en fortrolig situasjon. Videre bør intervjueren vise en vurderende og utdypende holdning, som inviterer informanten til å uttrykke seg enda mer presist og begrunne utsagn. Dette er særlig viktig i møte med kontroversielle temaer, som det fort kan legges lokk på ved opplevd negativ respons fra intervjueren. Generelt sett må intervjueren finne en balanse mellom å oppmuntre informanten til å dele og utdype, samtidig som hun må forsikre seg om at de viktigste temaene blir belyst (Thagaard, 2009, s. 99). Jeg synes det var både spennende og utfordrende å intervju informantene i denne studien. Noen sa lite, mens andre sa svært mye. De som sa lite forsøkte jeg å oppmuntre til å utdype mer når jeg mente det passet seg eller var nødvendig. Med de som pratet mye var jeg opptatt av å ikke kutte tankerekken deres. På den ene siden mener jeg dette er viktig for å ikke påvirke svarene eller gå videre før verdifulle bidrag kommer frem. På den andre siden tror jeg at jeg kunne vært mer frimodig til å lose informantene inn igjen på de planlagte temaene, de gangene de begynte å snakke om temaer som ikke er relevant for studien.

3.3.4 Tolkning av intervjuer

Kvalitative forskningsprosesser preges av noe flytende overganger mellom innsamling av data og analyse. Forskeren starter allerede å tolke data underveis i intervjuer. Dette kan komme til uttrykk ved beslutninger om hvilke temaer som skal utdypes i samtalen og ikke. I arbeidet med analysen har informantene i svært liten grad anledning til å påvirke forskeren. I dette tilfellet blir det derfor viktig at forskeren selv reflekterer over hvordan hun på best mulig måte kan bevare informantenes perspektiv i presentasjonen av dataene og i analysen Thagaard, 2009, ss. 110-111).

Kvalitative studier har gjerne som mål å presentere et helhetlig bilde av prosesser og særtrekk i bestemte miljøer. Det er viktig å understreke at slike studier ikke ukritisk kan generaliseres til liknende miljøer. Forskningen er allikevel ikke verdiløs, og mange kvalitative studier har resultert i hypoteser og dannet nye begreper som har bidratt til større forståelse av sosiale fenomener. Videre kan slike studier suppleres med kvantitative prosjekter som kan foreta mer presise generaliseringer (Repstad, 2007, ss. 24-25). Et dilemma som oppstår i intervjusituasjonen er motsetninger mellom verbal og non-verbal kommunikasjon.

Intervjueren skal lytte til det informanten sier med ord, men det er også viktig å observere signaler via kroppsspråk. Dette vil gi et mer omfattende grunnlag for den seinere analysen av materialet (Thagaard, 2009, s. 97). Ved tap av slik informasjon kan det øke sjansen for at forskeren gjør feiltolkninger. Dette er en svakhet ved denne metoden. Grunnene til at folk handler og sier som de gjør kan være mange og komplekse. I en del tilfeller er ikke folk seg bevisst dette, og dermed er det viktig at forskeren i stor grad reflekterer over mulige årsaker (Johannessen, Tuft, & Christoffersen, 2010, s. 28). I denne oppgaven kan ubevisste årsaker til meninger for eksempel handle om fordommer, historiske hendelser, politikk og manglende kunnskap. En annen utfordring ved intervjuformen er at intervjueren kan påvirke informanten bevisst eller ubevisst. Kjønn, status, etnisitet og alder er elementer som kan påvirke. Informanten kan også enten ønske å fremstille seg selv i et godt lys, eller fremheve problematiske sider ved sin livssituasjon for å rettferdiggjøre meninger eller handlinger (Thagaard, 2009, s. 105).

Under denne studiens intervjusituasjoner har jeg lagt merke til flere ting. For det første ble det raskt tydelig at det var forskjeller mellom hvordan mine etnisk norske informanter og de som har innvandret til Norge formulerte seg. Sistnevnte gruppe brukte mange ord og formulerte seg gjerne ved bruk av metaforer. Jeg opplevde både at det gav rikere beskrivelser, men at det også til tider kunne være utfordrende å forstå. De etnisk norske informantene var mer presise i språket og formulerte seg kortere. Dette gjorde det enkelt å følge dem, men jeg måtte også i større grad stille oppfølgingsspørsmål for å få et mer helhetlig bilde. Videre sa et par av informantene i forkant av intervjuene at de var spente på hvilke spørsmål som kom. De beklaget seg hvis de ikke var i stand til å svare på alt jeg kom til å spørre dem om. Jeg forsøkte å berolige dem ved å understreke at jeg ikke forventet lange, dyptpløyende svar når de ikke hadde fått spørsmålene på forhånd, og jeg ikke hadde bedt eksplisitt om det. Til informasjon fikk alle informantene tilbud om å få tilsendt intervjuguiden på mail i forkant av

intervjuene, men det var bare et fåtall som takket ja til dette.

3.4 Utvalg

Når forskeren skal bestemme hvem hun skal innhente materiale fra, må hun definere utvalget for undersøkelsen. Denne studien baserer seg på snøballmetoden. Det betyr at forsker først har kontaktet personer som innehar de kvalifikasjonene som har betydning for oppgavens problemstilling og de teoretiske perspektivene. Deretter ble disse spurt om de kjente til personer med tilsvarende kvalifikasjoner. En svakhet ved denne måten å innhente informanter på er sannsynligheten for at informantene er fra samme miljø eller nettverk. Dette kan derimot motvirkes ved å kontakte personer fra ulike miljøer som deretter kontakter personer de vet om som kan være aktuelle informanter (Thagaard, 2009, s. 56). I dette tilfellet ble nøkkelpersoner i tre ulike områder i og rundt Oslo kontaktet som utgangspunkt for metoden. En begrensning er derfor at denne studien i mindre grad kan kaste lys over religionsdialog i rurale strøk. Mine kontaktpersoner ble spurt om å delta selv, i tillegg til om de visste om andre aktuelle informanter. Informantene til dette prosjektet ble tre kvinner og en mann med etnisk norsk opprinnelse, i tillegg til to menn og to kvinner med utenlandsk opprinnelse. De kom fra fire ulike miljøer som driver religionsdialog, og tilhører henholdsvis islam, hinduismen, kristendommen, jødedommen, bahá'í-troen og sikhismen. Syv av informantene ble spurt om å delta via andre kontaktpersoner, mens en ble spurt direkte.

3.5 Analyse

Innen kvalitativ forskning er det viktig at den som har foretatt intervjuet også analyserer og fortolker materialet. Dette begrunnes med at teoriene og hypotesene som benyttes er viktige utgangspunkt for dataanalysen, i tillegg til forskerens forforståelse. "Kvalitative data taler ikke for seg selv. De må fortolkes" (Johannessen, Tufte, & Christoffersen, 2010, s. 163). Ifølge Thagaard (2009, ss. 193-194) kan forskningsprosjekter kategoriseres etter sin teoretiske forankring. Hun skiller mellom tre ulike grupper: i den deduktive kategorien testes teori i forhold til datamaterialet, i den induktive utvikles teori basert på data, mens den abduktive kan beskrives i en posisjon mellom de to foregående. En abduktiv tilnærming kjennetegnes av å ha et dialektisk forhold til teori og datamateriale. I prosessen med å utvikle ideer spiller analyse av data en viktig rolle og forskerens teoretiske forankring gir perspektiver på hvordan datamaterialet kan forstås. I denne studien har det blitt benyttet temasentrert analyse. Slike analyser fokuserer på temaer som er representert i prosjektet. Svarene fra alle informantene har blitt sammenlignet, noe som gir muligheten til å gå i dybden på hvert enkelt tema fra

intervjuguiden. En kritikk mot temasentrerte analyser er at helhetlige perspektiver kan gå tapt. For å motvirke dette er det viktig å se de utvalgte utsnittene i kontekst. Utsagnene fra de enkelte intervjuene bør vurderes mot intervjuet som helhet (Thagaard, 2009, s. 181).

3.6 Forskningsetikk

Begrepet forskningsetikk henviser til visse normer, verdier og institusjonelle ordninger som skal regulere vitenskapelig virksomhet. Formålet med forskningsetiske retningslinjer er å spre kunnskap om etablerte forskningsetiske normer til forskere. Videre skal de ”bidra til å utvikle forskningsetisk skjønn og refleksjon, avklare etiske dilemmaer og fremme god vitenskapelig praksis”. I tillegg skal retningslinjene også forebygge vitenskapelig juks (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016, s. 5).

De mest sentrale retningslinjene vil her bli presentert. For det første skal forskeren ha en grunnleggende respekt for menneskeverdet. Dette innebærer å følge de nedfelte Menneskerettighetene, i tillegg til at enkeltindividets integritet og interesser ikke kan nedprioriteres for at forskningen skal oppnå økt kunnskap. Det betyr også at personer som forskningsarbeid kommer i kontakt med skal ha full autonomi og frihet til å dele den mengden kunnskap hun eller han selv vil, og frihet til å avbryte sin deltakelse uten opplyst grunn på et hvert tidspunkt i studien. Forskeren må også strebe etter å respektere privatliv og beskytte mot belastninger og skade (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016, s. 12). For det andre skal forskeren gi god informasjon om studiens tematikk, hensikten med studien og følgene av å delta. Videre skal potensielle informanter gi sitt frie samtykke etter å ha fått tilstrekkelig informasjon om hva deres deltakelse vil gå ut på (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016, ss. 13-14). For det tredje skal alt innsamlet materiale om personlige forhold behandles konfidensielt. Personlige opplysninger skal aidentifiseres og publisert materiale skal anonymiseres. I bestemte situasjoner må imidlertid forskeren vurdere taushetsplikt opp mot meldeplikt (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016, s. 16).

Denne studien har tatt flere grep for å ivareta de etiske retningslinjene i størst mulig grad. Innledningsvis ble studien meldt til Personvernombudet for forskning, NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, og ble godkjent 25. Januar 2018. Deretter ble snøballmetoden brukt for å komme i kontakt med potensielle informanter. Ved å bruke «mellommenn» mellom forsker og informanter kan det oppleves som lettere å si nei, hvis informanten ikke er interessert i å delta i studien. I forkant av alle intervjuene fikk informantene utdelt et informasjonsbrev hvor

studiens tematikk ble presentert, i tillegg til hensikten med prosjektet og følgene ved å delta. Det ble understreket at informantene hadde rett til å trekke seg når som helst i intervjuprosessen uten å oppgi grunn. Avslutningsvis ble informantene lovet full anonymitet. I tillegg følges NSDs krav om hvordan datamaterialet og liste med informantenes navn skal oppbevares under arbeidet med studien.

3.7 Vurdering av studiens reliabilitet og validitet

Faglitteraturen presenterer forskjellige meninger om hva som er relevant for å vurdere en studies kvalitet. Ifølge Thagaard (2013, s.193) er det viktig å vurdere en studies troverdighet. Sistnevnte argumenterer for at validitet og reliabilitet står sentralt i denne sammenhengen. Reliabilitet vurderer forskningens pålitelighet. Forskerens arbeid bør signalisere at det er utført på en tillitsvekkende måte. Dette kan uttrykkes ved at forskeren beskriver hvordan datamaterialet er utviklet. Reliabilitet handler også om hvorvidt forskeren redegjør for hvilken informasjon som er gitt av informanter, og hva som er egne vurderinger. I tillegg bør forskeren klargjøre relasjoner til informanter og eventuelle erfaringer gjort i felten som kan ha betydning for datamaterialet (Thagaard, 2013, s. 193-194). I denne studiens tilfelle kjente jeg ingen av informantene på forhånd. Videre ble intervjuene tatt opp med lydopptaker, og deretter transkribert. I løpet av arbeidet med å trekke ut relevant materiale og senere bearbeide dataene, har jeg stadig gått tilbake til den opprinnelige transkriberingen. Dette er gjort for å kontrollere at jeg gjengir meningsinnhold og sitater korrekt, i tillegg til å sjekke konteksten sitater er sagt i. Når det gjelder å skille hvem som har sagt hva, beskrives dette tydelig gjennom oppgaven når avsender er informant, teoretiker eller meg selv.

Validitet knyttes til gyldigheten av datamaterialets tolkninger. Det har betydning om forskeren har forbindelser til det feltet som studeres eller om hun er utenforstående. Validitet handler også om overførbarhet. Dette dreier seg om hvorvidt forskningsfunn kan være relevante på andre felt. Det vil også være positivt om studien gir gjenklang hos ressurspersoner på det aktuelle området. Jeg har ingen personlige forbindelser til feltet religionsdialog og integrering fra før. Jeg har imidlertid tatt en bachelorgrad i religion- og kulturstudier, som kan sies å ha bidratt til både kunnskap og forutinntatte meninger før arbeidet med denne studien. Gjennom denne arbeidsprosessen har jeg hatt en pågående refleksjon om egne meninger og forståelser, i møte med informantenes og teoriens synspunkter på temaene som presenteres.

4.0 Presentasjon av materialet

I dette kapittelet blir studiens datamateriale presentert. Intervjuguiden bestod av 25 spørsmål, og denne finnes som vedlegg bakerst i dette dokumentet. Noen av spørsmålene som presenteres i kapittelet er slått sammen av hensiktsmessige årsaker. Relevante synspunkter som støttes av flere av informantene er trukket frem og gjengitt med mine egne ord. Noen ganger suppleres de av enkelte sitater for å understreke poenger. Når én informant har delt noe som anses som relevant siteres de enkeltvis. Avslutningsvis gis en kort oppsummering. Alle sitatene er nummerert av den årsak at de skal være enkle å referere til i drøftingen seinere, uten å måtte gjengi hele sitater. Nummeret oppgis på begynnelsen av sitatene. I tillegg har jeg valgt å ikke nevne den enkelte informants religiøse tilhørighet av hensyn til anonymisering. Fokuset i denne studien er også i hovedsak deltakernes erfaringer og utsagn, mens religiøs tilhørighet ikke nødvendigvis er viktig. Der informantene presenteres med sin religiøse tilknytning, er det i tilfeller jeg anser det som relevant og jeg har vurdert at informantene er sikret full anonymitet.

4.1 Informantene

Jeg har intervjuet åtte personer som har vært med i religionsdialog gjennom flere år og som fremdeles deltar i religionsdialoggrupper jevnlig. Fire av informantene er etnisk norske og fire har utenlandsk opprinnelse. De innvandrede informantene har bodd i Norge mellom 25 - 43 år. Videre har alle informantene høyere utdanning: Tre har en bachelorgrad og fem har mastergrad. I det følgende vil jeg omtale dem ved navn som er funnet i lister over navn som anses som vanlige i henholdsvis India, Sri Lanka, Pakistan og Norge. Lise, Ingrid, Neha, Marie og Adila representerer de kvinnelige informantene, mens Chanud, Shivam og Jan representerer de mannlige. Jeg har valgt å gi informantene oppdiktete navn i stedet for å nummerere dem, for å bevare informantenes humanitet og for å lette den videre lesingen.

4.2 Forståelse av tro i den private og offentlige sfære

Innledningsvis ble informantene spurt om deres forståelse av tro. Alle informantene uttrykte at tro betyr mye for dem. Den gir blant annet håp, mening og er identitetsskapende. Adila sa det på denne måten:

(1) Altså når noen spør meg om jeg føler meg som er norsk eller pakistansk, så pleier jeg å si at jeg føler meg Ahmadiyya-muslim. Så det betyr egentlig alt for meg. Fordi

en ting er nasjonaliteten din, bakgrunnen og kulturen din. Jeg kan ikke si at jeg liksom er typisk norsk i den forstand at jeg bærer med meg alt ved den norske kulturen, og jeg kan ikke si at jeg er helt pakistansk heller, for jeg bærer ikke med meg alt fra den kulturen heller. Men det jeg kan si 100% er jo at det å være Ahmadiyya-muslim ikke har noen landegrenser eller kulturgrenser som ikke er forenlig med de begge.

Shivam uttrykker viktigheten av troen sin slik: (2) «For meg er troen det kompasset jeg bruker i livet til nesten alt».

(3) Når det gjelder religiøs praksis i det offentlige rom er det en gjennomgangstone blant informantene om at de selv opptrer diskret, men at det er viktig at det er rom for det. Flere er skeptisk til evangelisering på gata fordi det kan oppleves som press. (4) En av informantene trekker frem FNs menneskerettigheter som grensesettende: «der det ikke er til hinder eller fare for andre, så må det være helt greit». (5) Lise trekker frem ideen om at et samfunn uten religiøse symboler og praksiser er et nøytralt rom. Hun sier at et slikt rom kommuniserer mye allikevel, og at det bygger på et ateistisk livssyn - dermed er det ikke nøytralt. (6) Adila er enig i dette og mener at det norske samfunnet har mange kristne symboler i det offentlige rom uten at folk flest er klar over det. Dette legges til grunn for at også andre religioner i større grad bør kunne vise sine praksiser i det offentlige rom. Religionsfriheten er ikke kun for majoritetsreligionen, men for alle. Marie forteller om sitt møte med uvitenhet i kommunen:

(7) Vi hadde denne Turbandagen. De hadde søkt flere år om å få være på Rådhusplassen. Og plutselig fikk de ikke lov, for der skulle det ikke være religiøse aktiviteter. Og da ringte jeg og sa at da får dere ta bort juletreet og julesangene og alt sammen i desember. ”Åå, var det sånn det var!” og ingen kunne svare.

Shivam forteller om viktigheten av å delta i samfunnet, og den gjensidige verdsettelsen mellom folk:

(8) Jeg synes at det å kunne vise en tilhørighet, å være trygg på den og få aksept for den, er veldig viktig i menneskets vekst. For det å godta at andre ikke er som deg, det er en stor menneskelig egenskap som er veldig vanskelig å tilegne seg og vokse inn i.

Videre ble informantene spurt om hva de mener om folk med annen tro enn dem selv.

(9) Neha og Shivam sier henholdsvis at all tro i utgangspunktet er givende, og at troende har rett på hver sin måte. (10) Jan understreker en av bahá'í-troens hovedelementer: menneskenes enhet. «Vi aksepterer alle uansett. [...] vi skal elske alle mennesker. Vi sliter selvfølgelig med å få det til [...], men i utgangspunktet aksepterer vi alle». (11) Lise og Ingrid forteller om sitt positive syn på mangfold av mennesker, og at dette beriker hverdagen. (12) Marie sier: «Hvis jeg får tro, må de også få det».

4.3 Møter på tvers av kulturer og religioner i Norge i dag

På spørsmål om hvordan informantene opplever det å være religiøs i Norge i dag, er svarene ulike. (13) Tre av informantene som har innvandret til landet synes det er utfordrende. De begrunner det blant annet med idealet om et sekulært offentlig rom, hvor religiøs praksis henvises til den private sfære. Det store fokuset på rasjonalitet og vitenskap nevnes også som faktorer som bidrar til å sette religiøse mennesker i et negativt lys. Man blir stemplet som litt rar og utenfor. Adila forteller:

(14) Før i tiden var man mer modig nok til å spørre i stedet for å sitte inne med fordommene. De var nysgjerrige på en positiv måte kanskje, eller hvis de ikke var det, så ble de det etter å ha turt å spørre og snakke med oss. Mens i dag så tror de at de vet alt, og de er dømmende i forhold til at de tror de vet alt om hva jeg skjuler, og min agenda i fremtida uten at noen kan ha snakket med meg eller kjent meg. Og de vet akkurat at jeg er undertrykt, og jeg bruker hijab fordi mannen min har tvunget meg til det.

Adila deler også sin frustrasjon over diskusjonene om hva det egentlig vil si å være norsk:

(15) Du setter opp sånne kriterier, for det første for hva som er norsk. Så for å få innpass må du for eksempel gå med miniskjørt, drikke, ha kjæresten.. eller stå på ski, eller ja sånn som hun (Sylvi Listhaug): ”Her viser vi hud, spiser svin og drikker alkohol”. Disse her kriteriene som ifølge henne er å være norsk, det stemmer jo ikke for nordmenn selv en gang. Det er mange norske som da også ville bli definert som ikke norske.

(16) Videre sier tre av de som har norsk opprinnelse at det er uproblematisk å være religiøs i Norge i dag. (17) Lise hevder det er lettere i dag siden mangfoldet av religioner har økt, og nordmenn dermed har fått et mer åpent og positivt syn på religiøs praksis generelt. (18) To av informantene peker på at man skiller seg noe ut ved å være religiøs, men ikke mer enn at det går bra.

(19) Videre gav informantene med utenlandsk opprinnelse uttrykk for at deres tidligere hjemland, henholdsvis Sri Lanka, Pakistan og India, var mer åpne for religion i det offentlige rom. Generelt sett ble religion sett på som en identitetsmarkør, men flere av dem påpekte at religiøs praksis fort kan bli hverdagspraksiser uten særlig refleksjon over hva og hvorfor man gjør det. Neha uttrykker det slik:

(20) Når man har vandret ut fra sitt hjemsted, fra India til Norge, da blir man litt mer bevisst. [...] man tenker mer på sine egne røtter. Der er det helt en selvfølge. Her bor du blant mange andre. Der jeg er fra, hadde jeg aldri sett en muslim. [...] Her er det mangfold, og da begynner man å tenke litt annerledes.

Adila forteller: (21) «Når jeg har bodd i et ikke-muslimsk land, så har jeg i større grad vært konfrontert med hva jeg egentlig tror på, sånn at jeg har fått et mer personlig forhold til min religion». Dette påvirkes også av medias fremstilling av ulike religioner. (22) Flere av informantene mener at media i stor grad generaliserer enkeltindividers eller grupperes utsagn til å gjelde hele religioner. Chanudh uttrykker det slik: (23) «[...] hvis jeg er hindu kan jeg ikke presentere hele hinduismen. [...] men når jeg sier noe til media, så kommer det at hele hinduismen sier det og det». (24) Videre mener tre av informantene at media dekker positive bidrag fra religioner i for liten grad, mens fem mener at media generelt sett presenterer religion på en god måte, men allikevel har de noen bemerkninger. Lise gir et eksempel:

(25) Jeg synes jo det har blitt en viss bedring der, at man er litt mer nyansert og presenterer religion positivt. Men det er klart at det spørs hva man graver ned i. Islam blir jo i mange medier framstilt negativt, tenker jeg, samtidig som andre medier blir ufortjent litt blåøyd. [...] Men jeg ser nok det at hver gang det skjer terror eller noe sånt, så blir det på en måte, Islam blir satt under lupen. Og det skal det jo, men det er sikkert tøft å være muslim.

Tre av informantene trekker frem dekkingen av Turban-dagen i Oslo som positive bidrag fra media. Shivam forteller om egne refleksjoner rundt dette arrangementet:

(26) Så dette handler om å tilhøre samfunnet og være integrert og være en del av. Det gjør at jeg føler at vi har fått en relativt positiv stemme. For eksempel Turbandagen, som egentlig understreker at vi deltar, vi stiller opp i det offentlige rom med en stemme som sier at vi vet at dette samfunnet må videre. Vi må samhandle, og da må vi ha møteplasser. [...] det er en praktisk måte å angripe deltakelse på.

(27) Alle informantene med innvandrerbakgrunn uttrykker at det generelt sett var godt å komme til Norge. Det var en overgang å bli kjent med en ny kultur, og de hadde alle familier som så viktigheten av å lære seg det norske språket og bli kjent med folk i lokalmiljøet. (28) Tre av fire informanter kom til Norge på 1970-tallet, og de hevder at folk hadde færre fordommer den gang. Shivam beskriver det slik:

(29) Da jeg kom i 1976 så var det ikke så mange innvandrere i Norge, og man var stort sett blant de aller første barna med innvandrerbakgrunn på skolen. Den gang var det mye større grad av positiv nysgjerrighet til hva er disse «annerledersskapningene» og hvor lenge skal de være her.

Neha forteller:

(30) Det var helt greit. Det var mitt valg. [...] Men jeg måtte jobbe hardt; ta ny utdanning, lære nytt språk. Men jeg visste at det, jeg klarer meg ikke uten det. [...] Så 5. dagen jeg var i Norge, valgte jeg selv og fant veien til norskkurs.

(31) Alle de etnisk norske informantene svarte at de opplever innvandrere som vanlige mennesker med annen tro og kulturbakgrunn enn dem selv. De uttrykker at dette i utgangspunktet er uproblematisk. Ingrid sier: (32) «Innvandrere er som folk flest: Noen er greie og noen er krevende». (33) Alle informantene opplyser at de har opptil flere venner med ulik nasjonalitet i dag. (34) Videre har de etnisk norske informantene inntrykk av at nordmenn generelt har lite kunnskap om innvandrere, og at økt polarisering er en av konsekvensene av dette. (35) Jan mener at tendensen til at mange nordmenn er reserverte gjør det vanskeligere for innvandrere å korrigere fordommer, og dermed øker også utfordringen med å integreres i

samfunnet. (36) Marie påpeker at majoriteten av nordmenn er positive til innvandrere, men at «ytterkanthylere» på begge ender av skalaen gjør seg mest bemerket. Adila skiller mellom positiv og negativ nysgjerrighet fra nordmenn:

(37) Men når noen spør meg så er det ofte sånn at, ”okey, spør de fordi de er nysgjerrige – i negativ eller positiv forstand?”. Hvis den er positiv og den er for å bli kjent med meg eller for å forstå meg bedre, så blir jeg jo veldig glad for det spørsmålet, men hvis det er for å dømme meg, eller for å få bekreftet vedkommende sine fordommer eller for å tvinge meg til å innrømme ting som de har fordommer for, da blir det vanskelig. Da er det egentlig ikke meg de lytter til. Det er jo til sine egne fordommer de lytter til fortsatt.

(38) På spørsmål om hva som er god integrering er alle informantene samstemte. Det er en felles dugnad mellom myndighetene, lokalmiljøet og de nyankomne. Det er en kombinasjon av å tilpasse seg den nye kulturen, samtidig som man skal få bevare mye av sitt eget. Anerkjennelse av både personer og deres bidrag er viktig, og felles møteplasser på tvers av kultur, religion og sosiale lag ses på som vesentlig. Shivam bruker et bilde for å forklare nærmere:

(39) [...] jeg pleier å sammenligne med en vertsfamilie, og hvis en gjest kommer og skal være mer enn noen timer så er det koselig når de bidrar til å opprettholde på en måte de funksjonene som et hjem har: at det skal være rent og ryddig, at man skal føle seg trygg der, [...] det finnes ikke noen «dem», det finnes bare «oss».

Marie beskriver god integrering slik:

(40) God integrering er når folk kan være hele seg, om de er religiøse eller ikke, med den bakgrunnen at de har, at man tar med den identiteten man har inn i det og få bruke den bagasjen man har, det er god integrering. Når ressursene blir brukt til det beste for fellesskapet, ikke å dyrke at min identitet er mye finere og viktigere enn din. Og når du og jeg som helt ulike kan finne frem til hva som er best for flest av oss, det er bra.

(41) Når det gjelder hvem som har mest ansvar for at integrering skjer, er informantene også samstemte. Myndighetene bør legge til rette for integrering, for eksempel ved å utforme et godt lovverk og fordele midler til integreringstiltak. Videre har lokalmiljøet, gjennom et

samspill mellom majoriteten og de nyankomne, et viktig ansvar for å gjennomføre tiltakene – både organiserte tiltak, men også gjennom vanlig mellommenneskelig kontakt. Dette kan være å inkludere nye i nabolaget, på jobb eller i idrettslaget.

4.4 Hvorfor religionsdialog?

(42) Informantene har generelt sett samme oppfatning av ordet religionsdialog: mennesker møtes på tvers av religiøs og kulturell bakgrunn, og samtaler om hverandres tro og praksiser. Det er først og fremst fokus på anerkjennelse, men også en vilje til å flytte på holdninger. (43) Jan understreker at det ikke er noe mål om å omvende hverandre, men heller dele kunnskap så deltakerne får en større innsikt om hverandre. (44) Videre begrunner alle informantene sin deltakelse i religionsdialog med læringsutbyttet det medfører. Videre løftes det frem at man blir utrustet til godt samspill i flerkulturelle samfunn. Lise utdyper:

(45) Og så tror jeg på grasrotbevegelser. Etter alt det som skjedde under «den arabiske våren» og alt sånn, så har jeg satt det litt høyere at jeg tror på disse møtene mellom enkeltmennesker, og tror at det kan forandre verden.

4.5 I dialogen

(46) På spørsmål om hvordan informantene opplever det å delta i religionsdialog er gjennomgangstonen at det er givende. Videre er det berikende i form av økt kunnskap og nye relasjoner. (47) Allikevel sier flere av informantene at det til tider oppleves som utfordrende, fordi det kan være vanskelig å forstå hverandres standpunkter. (48) Det varierer hvilke temaer som tas opp, men informantene som er med i kvinnegrupper i lokalmiljøet forteller at de er opptatt av en helhetlig tilnærming til hverandre. Eksempler på temaer som tas opp er barneoppdragelse, ekteskap, hvem Gud er, ritualer i ulike religioner og matlaging. Disse kvinnene hevder at de har et fortrinn i forhold til mannspregede dialoggrupper som snakker mest om teologi: Lise forteller:

(49) Men jeg tror ikke vi hadde kommet så langt hvis vi ikke hadde brukt lang tid på å bli kjent, og få den tilliten til hverandre og ha det felles at vi er mødre. Så der tror jeg at vi har et veldig fortrinn i forhold til menn som driver dialog. [...] For det foregår jo mye religionsdialog på høyere plan oppe i organisasjonene, kirkene og moskeene. Den må til den også, men jeg tenker at den tilliten man får ved å være mennesker sammen er helt unik. Da kan man våge å behandle de ugreie spørsmålene.

(50) Flere av informantene er med i religionsdialoggrupper på regionalt nivå og en er med på nasjonalt plan. De forteller at de har mer fokus på teologi, og religion i møte med samfunnet. Eksempler på temaer som tas opp er hva som kan være vanskelig å akseptere i hverandres religioner, kvinnes plass i religion, hva som bør aksepteres i det offentlige rom og ikke, i tillegg til hijab-debatten. Videre understreker Marie at det er viktig at noen jobber mot lovverk og politikk, fordi politikken har stor innvirkning på folks liv:

(51) Så det å tro at en bare kan sitte rundt bordet, holde hverandre i hendene og synge fredssanger... Det holder noen møter, bygge tillit og det der, men hvis du ikke kommer over i det som endrer ting, så tror jeg folk blir dritt lei. [...] at folk har ulike ritualer i forhold til døden, det er gøy og spennende å lære om selvfølgelig, og det drar ned alle forestillinger og konspirasjoner og myter – det er kjempeviktig i seg selv. Men det å forstå at det er vi sammen som skaper disse samfunnene, disse strukturene som skal til [...].

Chanudh forteller at det generelt sett er et høyt faglig nivå på samtalene i deres dialoggruppe:

(52) Når det kommer opp temaer, må du ha kunnskap for å snakke. Det har jeg sagt til leder også, at det vi snakker om her er filosofiske ting, det er ikke mange som har vilje til å prate om, eller har hørt om... brukt tida på sånne ting. [...] en muslimsk dame, hun representerer xx, hun har aldri vært der. En eller to ganger. Men det er ikke hennes skyld. Hun jobber jo på en butikk som er mye åpent. Og så når hun kommer... når vi prater, får hun helt ute... ”hvorfør prater dere om det?”. da blir det.... hvorfør gidder du å være med? Eller ikke gidder, men har lyst. En gruppe, hvis man ikke har noe å tilby så har jeg ikke lyst.

(53) På spørsmål om hva informantene mener kjennetegner god religionsdialog er gjennomgangstonen å fortelle om eget, lytte til andre, og respektere hverandre. Shivam forteller om en positiv gjenkjennelseeffekt:

(54) Det er egentlig utrolig hvor likt...det er det man opplever, hvor utrolig likt det meste er: det er begrenset med midler, det er vanskelig å få folk til styre og stell, og det er noen nyere generasjoner som ikke har så lyst til å delta, mens folk blir eldre og

eldre, lite fornyelse, veldig mye sånn likt. Men det er jo littegrann av det positive, det betyr at man blir tryggere på hverandre for man ser at det er så mye likt, så da er det ikke så skummelt [...].

(55) Det er kun to av informantene som nevner aspektet om uenighet, å utfordre hverandres ståsteder, og å skape endring sammen. (56) På spørsmål om eventuelle temaer som unngås i dialogen, er sju av åtte informanter samstemte: Ja, det er opptil flere emner som det i liten eller ingen grad snakkes om. Seksualitet, homofili og profeten Muhammed nevnes som eksempler. Midtøsten-konflikten og hijab-debatten nevnes også. (57) Jan forteller at konflikter i eget trossamfunn ikke tas opp, og at dette er greit, siden slike ting bør bearbejdes innad i det fellesskapet det gjelder. (58) Marie advarer mot å bli fornøyd med at man har klart å komme sammen, og dermed la brennbare temaer ligge. Det etterlyses dialog rundt egne kritikkverdige teksttolkninger, religiøse begrunnelser for diskriminering av enkeltgrupper og hatretorikk. Chanudh forteller:

(59) Jeg visste ikke hva forskjellen mellom Ahmmadiyya-muslimene og vanlige muslimer var. Men jeg fikk jo vite det der. Han som er representant for muslimene var veldig skarp, og mente at Ahmmadiyya ikke har noen ting å gjøre med muslimene. [...] For han ville ikke at Ahmmadiyya skulle komme inn i dialogen. Det er helt feil. Vi er jo her for å skape den tryggheten og fellesfølelsen. Men å si at han ikke skal være med, da har du helt feil. Da var jeg.. jeg har jo sagt noen dumme ting, men jeg sa jo min mening.

Videre deler Adila fra en episode i moskeen hvor temaet var «Jesus i Koranen»:

(60) [...] la jeg fram vår tolkning av profetier om en profet som skulle komme med referanser fra Bibelen og hvordan vi tolker det, og at her er det snakk om profeten Muhammed. Da var det liksom kjempestille, og det var en i den dialoggruppen hun ble litt rørt og svett og rød, ja hun tok det veldig inn på seg. Så sa hun at ”vet du hva? Jeg skulle bare komme hit for å besøke moskeen og nå føler jeg at jeg har fått slengt noe i ansiktet”. Og jeg tenkte ”hva er det jeg har gjort nå?!”. Det var ikke meningen, altså min hensikt var ikke å forulempe noe eller at de skulle føle seg såret eller lei seg. Men jeg synes jo likevel at.. jeg angret ikke på at jeg hadde gjort det, fordi.. faktisk.. tiden var kanskje ikke inne for det å ta det der og da, men jeg er sånn som snakker direkte.

(61) Når det gjelder hvordan informantene opplever at uenighet møtes i gruppa, peker flere på at det er en fordel å ha kjent hverandre over lengre tid, og ha bygget opp tillit. Da blir det lettere å være uenige eller å våge å ta opp sensitive temaer. Videre påpekes det at dette kan være smertefullt, og flere forteller at de kan unngå visse temaer fordi de vet at enkelte i dialoggruppen kan bli såret. Adila sier: (62) «Nå vet jeg mer hva som er innenfor og utenfor å si, hvordan det er best å si det. Jeg slutter ikke å si hva vår forståelse er av ting, det kan jeg ikke. Hvis jeg ikke kan det så er det egentlig meningsløst å ha religionsdialog for min del. Vi samles ikke bare for å hylle hverandre, det er det ikke noe utvikling i heller». Videre utdyper Marie:

(63) Det tar lang tid før vi klarer å konfrontere ordentlig. Vi blir så opptatt av at dialogen skal være så bra, så det blir mye piss. Vi er ikke så gode på å ta konflikter rett på, for da blir vi så veloppdragne i stedet for å si «det der er bare tull! Ferdig».

(64) Informanten mener at deltakere i religionsdialog må bli flinkere til å definere hva problemet egentlig er: er det saken, personen eller organiseringen? Deretter oppfordrer hun til å tørre å vise mer følelser.

(65) «Følelser er også dialog! Å kalle noe ved sitt rette navn, å skremme vannet av folk, er helt utmerket i mine øyne. Andre vil si at det kan du ikke finne på, for da vil de aldri tørre å si noe igjen. Det er ikke sant! [...] Når du har sittet og brukt år på å bygge tillit [...] deal with it, sier jeg da! [...] det er ikke så mange som er helt enige med meg på det. [...] Vi må kunne tørre å utforske hele spekteret, ikke bare bevege oss innenfor den trygge rammen, for da får du ikke endret på ting, da får du ikke opp de dype følelsene.

Shivam har andre synspunkter på uenighet i dialogen:

(66) [...] så hvis vi har ulike meninger så blir det stort sett... man kan på en måte... det blir veldig saklig. [...] blir bare en sånn utveksling på litt mer fakta, mer opplysende sak som ikke trigger de helt sterke følelsene, og det synes jeg er positivt.

(67) Jan uttrykker at rammene for dialogen er med på å legge til rette for en god og saklig samtale. «[...] så det blir ingen konfrontasjoner for å si det slik. Det er mer dette at man skal

lære». (68) Shivam trekker også frem rammene for dialogen som gir deltakerne et sett med spilleregler. Det bidrar til trygghet og forutsigbarhet i samtalen. (69) Videre forteller flere av informantene at både dagsform, tematikk og kontekst påvirker hvordan de møter folk de er sterkt uenige med. Rasisme trekkes fram av flere som et eksempel på et tema som bør konfronteres, mens mindre uenigheter gjerne kan gå forbi uten at de alltid orker å ta diskusjonen.

4.6 I etterkant av dialogen

I den siste delen av intervjuene ble informantene spurt om de kunne dele de mest positive og negative erfaringene de hadde gjort seg i arbeidet med religionsdialog. (70) Når det gjelder de positive sidene trekker flere fram det mangfoldige fellesskapet som etableres i dialoggrupper. Dette bidrar til økt tillit mellom deltakerne, læringsutbyttet er stort, og dette utrunder deltakerne i dagens flerkulturelle samfunn. Ingrid sier det slik: (71) «Det at man blir godt kjent med noen som er veldig annerledes enn deg selv, det kjennes som en berikelse, som jeg har lært noe, fått noe, akkurat som noen gaver». (72) Marie trekker fram dialogens store synergieffekt: «Vi blir fort mer enn oss selv og gruppen på fire. Synergieffekten blir mye større når man står sammen om noe, det er en spennende greie». Videre deler Adila en erfaring fra dialoggruppen:

(73) En gang var det et tema vi skulle ha hvor alle skulle presentere litt, og da sa lederen vår at vi kunne ta to islam-grupper, i og med at vi er forfulgt og at de andre sektene ikke regner oss som muslimer [...]. Under dialogen hadde jeg forberedt et innlegg om det, og jeg hadde skrevet detaljert. Plutselig sier en dame fra en annen muslimsk sekt at dette var helt likt som hennes syn, så hun foreslo at vi bare kunne presentere sammen. For vi blir jo diskriminert og blir ikke akseptert som muslimer, og da ble alle... ”å, ja...”. Det var en sånn ro og lettelse i hele forsamlingen om at her skjedde det noe. Og lederen sa at det er derfor det er så viktig med religionsdialog.

(74) Når det gjelder negative eller utfordrende sider ved dialogen, nevner Shivam at det gjerne kunne vært flere deltakere. Det er ofte de samme som deltar år etter år. Deretter forteller Lise:

(75) Det negative tror jeg nesten handler om hva folk utenfor tror vi gjør. Det har vært noen sånne kommentarer som «dere bare spiser mat», som om det ikke er så viktig.

Det er kanskje ikke så viktig i seg selv, men at man ikke skjønner at dette er en langsiktig greie, og at mat og bordfelleskap er veldig viktig. Og den der skepsisen som du nevner, at man driver religionsblanding ... Det er ikke mange som har vært negative, men av og til får man det stikket. De kan på en måte mistro motivene.

(76) Marie understreker igjen at «vi er feige og våger ikke å identifisere hva som er hva, og ta det rett ut med følelser inkludert».

Avslutningsvis ble informantene bedt om å dele tanker om hvordan religionsdialog kan bidra i integreringsarbeid. (77) Flere av informantene fremhevet verdien av å etablere møteplasser hvor kunnskapsdeling skjer. På den måten justeres stereotypier og fordommer kan brytes ned. Dette styrker både enkeltpersoner, lokalmiljøer og befolkningen på nasjonalt plan. Neha utdyper:

(78) [...] det var mye misforståelse, og fortsatt er det det. Bruker sikker turban, og det gjør muslimer noen ganger også, og skjer det noe, for eksempel en muslim gjør noe galt... og da kan en sikh få skyld for det, for en norsk ser de like ut. De kan ikke se forskjell, og da er det alle de som går sånn som har skyld i det. [...] Derfor er integrering viktig. Man må kjenne hverandre, lære om hverandre og respektere hverandre. Gi respekt og få respekt, det er viktig.

(79) Marie forteller om en global undersøkelse som ble gjort i 2015 som hevder at 86% av verdens befolkning er troende i en eller annen form. Hun understreker derfor viktigheten av et helhetlig menneskesyn, og ta på alvor at mange som kommer til Norge er religiøse og at dette har betydelig innvirkning i deres liv. «De legger ikke det fra seg på svenskegrensa eller danskebåten. Da må de få lov til å være det». Videre sier Marie:

(80) [...] vi må identifisere fremmere og hemmere i de miljøene. For det er grupper som sier «Kom, jeg skal lære deg hvordan du kan snyte på NAV. Du bør ikke jobbe en dag». Eller «Du skal ikke ut i arbeidslivet, kone, for der er det både alkohol, svin og menn». Det å finne fremmerne og hemmerne... Men da må man være ærlige igjen da, og tørre å spørre. Men samtidig også tilrettelegge, og si at «Det er viktig for ungene dine. Du kan få masse igjen for å engasjere deg i lokalsamfunnet, de forstår din religion hvis du inviterer dem inn».

(81) Adila etterlyser flere samtaler innenfor rammen av dialog i det offentlige rom, i skolen og på arbeidsplasser. Hun begrunner dette med dialogens oppfordring om å lytte, og at samtalen ikke skal være en «kamparena». Hun hevder at dette kan bidra til en mer konstruktiv dialog. Deretter deler Lise av sin tro på religionsdialog:

(82) For det første så tror jeg på grasrotbevegelser, og at alle sånne grupper og møter mellom mennesker er av positiv art, jeg er nødt til å tro at det er positivt. Jeg fikk den opplevelsen på sist møte, at noen av disse damene lurte på hvordan vi gjør dette med likestilling. Og da tenkte jeg ”så bra!”, her har vi et brohode inn i et miljø, og hvor noen får luftet sine ideer med oss og ønsker å gå inn i sitt miljø og bringe noe videre. De spurte jo om dette fordi de selv hadde behov for det, og da tror jeg at man kan være en spydspiss inn i integrering. Samtidig er jeg litt skeptisk, for når jeg ser meg rundt i den gruppa, så sitter det en gjeng med oppegående middelklassekvinner. Og om de ikke har mastergradutdanning alle sammen, så får de lov av mennene sine å være aktive. [...]

4.7 I etterkant av intervjuet

Avslutningsvis ble informantene bedt om å dele sine tanker rundt kritikk av konseptet religionsdialog. To fremtredende punkter er at dialogen fort blir relativistisk, og at synkretisme kan bli en konsekvens. Ingrid er tydelig på hva hun mener:

(83) Nei, tvert imot. Dette har vi snakket om faktisk. Hun ene fra India har sagt at hun på ingen måte blir mer kristen av å være med i religionsdialoggruppe i kirken. Hun blir sikrere på sin tro. Jeg føler også at jeg blir sikrere.. eller i alle fall ikke mindre sikker på troen min. For jeg må hele tiden presentere meg og det jeg tror på.

Lise støtter Ingrids standpunkt:

(84) Og den der skepsisen, som du sier, at man driver religionsblanding. Det er ikke mange som har vært negative, men av og til får man det stikket. De kan på en måte mistro motivene.

Shivam er av en annen oppfatning:

(85) Jeg vil si det er sant, for det er mange parameter som har bestemt at du først kommer dit. Akkurat som en lang reise har gjort at du og jeg har møttes, og det samme er jo i Religionsdialoger. Vi er resultater av en lang reise. Det vil si at noe har ført oss sammen, og dermed kan du si at man kan anklage situasjonen for å være.. litt sånn.. styrende. Så relativistisk og ikke er så individuell lengre, stemmen blir mer lik, men den prosessen som førte dere dit så kan du ikke skyld på den, for ellers hadde du ikke vært her. Så det er reisen vår og en har allerede formet deg så du havnet der, og da blir det til at man blir mer enig enn veldig mange andre som ikke er der.

Avslutningsvis inntar Jan en tredje posisjon med et innadrettet fokus:

(86) Hvis det er noe vi kan gjøre noe med, så er det oss selv. Å fortelle andre at de bør tenke annerledes, det tror jeg er nytteløst og unødvendig. Man må først og fremst praktisere de prinsippene man følger selv, og vise at det fungerer. Hvis ikke så... Det er det som er overbevisende, ikke å fortelle andre hva de skal gjøre. For hvis man ikke klarer å praktisere det man tror på, så er det heller ingen troverdighet i det å fortelle andre hva de skal gjøre.

5.0 Problematisering av datamaterialet og teorien

I dette kapittelet diskuteres hovedfunn og teori, for å kunne svare på hvordan religionsdialog kan bidra i integreringsarbeid. Hovedfunnene utgjør de tre følgende kategoriene: «Vi og oss - dem», følelser, selvsensur og makt, og ringvirkninger av religionsdialogen.

5.1 «Vi og oss - dem»

5.1.1 Holdninger til minoriteter

I 2017 presenterte Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) en rapport som viste at 34,1 % av nordmenn har utpregede fordommer mot muslimer. Videre sa 72,2 % at de ikke hadde noe imot naboskap eller vennskap med muslimer, mens 8,4 % derimot ville mislike begge deler sterkt (HL-senteret 2017, ss. 60-61). Rapporten støtter dermed denne studiens informanter som opplever økte fordommer mot muslimer (sitat 28). Dette støttes også av Politiets sikkerhetstjeneste (PST). Det kan se ut til at størsteparten av den norske befolkningen setter pris på mangfold. Allikevel er det miljøer som kjemper for å bevare «de norske verdiene», ved å begrense inntaket av innvandrere til landet (Aftenposten,

2016a). PST presenterte sin årlige trusselvurdering av Norge i januar 2018. Den forteller om et tydeligere fiendebilde i høyreekstreme miljøer. Dette retter seg særlig mot minoritetsgrupper som muslimer, jøder, homofile og innvandrere generelt. De begrunner sine standpunkter med en truet nordisk rase og kultur. Det ses økt aktivitetsnivå i det organiserte høyreekstreme miljøet og da særlig blant Den nordiske motstandsbevegelsen. I motsetning til disse miljøene, følger også PST med på islamistiske miljøer både nasjonalt og globalt. På tross av ISILs svekkede posisjon i Syria og Irak opprettholdes sterke fiendebilder fremdeles i disse miljøene. PST hevder at det ekstreme islamistiske miljøet i Norge er inne i en nedgangsperiode. Allikevel understreker de at dette raskt kan endre karakter (Politiets sikkerhetstjeneste, 2018).

På den ene siden kan vi se en økende ekstremisme både blant høyreaktivistene og radikale muslimer. Dette peker på sterkere polarisering, og stadig økte skillelinjer mellom grupper i samfunnet. På den andre siden ses mange eksempler på vellykkede integreringstiltak og trygge nabolag med kulturelt mangfold. Dette illustrerer et sammensatt bilde, og det blir viktig å holde to baller i luften samtidig i den videre diskusjonen.

5.1.2 Innvandrere i møte med det norske samfunnet

Det kan se ut til at en del nordmenn dras i flere retninger med tanke på hva de bør tenke om innvandrere og hvordan de skal møte dem. Dette gjelder for både nordmenn generelt og blant politikere. Tallene som HL-senteret presenterer viser fremmedfrykt og skepsis blant deler av befolkningen. En delforklaring på dette kan være medias fremstillinger av innvandrere. Sitat 22 viser at flere av informantene opplever at media i stor grad generaliserer enkeltindividers eller gruppens utsagn til å gjelde hele religioner. De mener dette særlig gjelder for muslimer. Dette kan føre til at personer kvier seg for å delta i offentlige diskusjoner, fordi sannsynligheten er stor for at de plutselig blir representanter for en hel religion eller et folk. En annen forklaring kan være sentrale politikeres presentasjon og krav til de nyankomne. NOU 2017 som omhandler integrering, problematiserer innvandrernes bidrag til fellesskapet. Under presentasjonen av rapporten i februar 2017 uttalte daværende integreringsminister Sylvi Listhaug at tilstrømningen av innvandrere truer velferdsstaten og skattenivåene i landet (NRK, 2017). I juni samme år presenterte Statistisk Sentralbyrå en rapport som viser at unge med innvandrerforeldre tar høyere utdanning i større grad enn etniske nordmenn (Statistisk Sentralbyrå, 2017). De innvandrede minoritetene kan dermed både vinkles som en trussel og en ressurs for velferdsstaten. På den ene siden er det viktig at voksne innvandrere blir

integrert i gode ordninger, så de kan få bruke de ressursene de har. Det er heller ikke til å legge skjul på at en del av de nyankomne har vært gjennom traumatiske opplevelser, som også er en del av grunnen til at de migrerer. Ikke alle disse er i stand til å jobbe. Dette blir en diskusjon om menneskesyn: Skal de nyankomne kun ses på som potensiell arbeidskraft? Ifølge Falkum m.fl. (2011) er nåtidens sosiale verdsettelse nært knyttet til rollen som yrkesutøver. Tidsånden er preget av individualisme og selvrealisering. Hva skjer i så fall med de som ikke er i stand til å arbeide? Bør de ikke få oppholdstillatelse med den begrunnelsen at de utnytter velferdsstaten og truer dens eksistens? Det kristne menneskesynet er en motsats til denne tankegangen. Det fastholder troen på at hvert menneske er unik i seg selv, og omgivelsene skal respektere dets integritet og frihet (Heiene & Torbjørnsen, 2011, s. 110).

Med enkeltstående ekstreme grupper som proklamerer sine standpunkter, og et mediebilde som har en tendens til å generalisere, kan man spørre seg hvordan «vanlige» innvandrere opplever det å møte nordmenn og å leve i det norske samfunnet. Hylland Eriksen (1995, s. 432) hevder at nasjonale identiteter blir forsterket i diasporaen. Neha bekrefter dette i sitat 20, hvor hun sier at hun i større grad reflekterer over røttene sine nå enn da hun bodde i hjemlandet. Adila har valgt å identifisere seg som Ahmadyia-muslim, før hun tar stilling til nasjonal identitet. Hun føler seg verken som helt nordmann eller helt pakistaner, men hennes religiøse tilhørighet mener hun kan gå på tvers av landegrensene (sitat 1). I motsetning til Hylland Eriksen kan det se ut til at assimilering også kan være en konsekvens av migrasjon. Ved opplevd press fra majoritetsbefolkningen, det være seg enkeltpersoner i nærmiljøet, politikere eller media, kan en «lettvint» måte å slippe unna dette på være å bli mer og mer lik majoriteten. Det virker ikke som Hylland Eriksen mener at forsterket nasjonal identitet nødvendigvis er det samme som segregering, men i ytterste konsekvens kan det være det.

Haugen (u.å.) hevder at begrepene integrering og assimilering ofte blandes i den offentlige debatten i Norge. Det snakkes svært lite om å assimilere innvandrere i dag. Bruken av integrering kan derimot antyde at en del egentlig snakker om assimilering. Adila bruker daværende integreringsminister Sylvi Listhaug som eksempel i denne sammenhengen (Sitat 15):

Jeg mener de som kommer til Norge må tilpasse seg samfunnet vårt. Her spiser vi svin, drikker alkohol og viser ansiktet vårt. Man må innrette seg etter de verdier, lover og regler som er i Norge når man kommer hit (Aftenposten, 2016a).

I dette Facebook- innlegget, gjengitt av Aftenposten, beskrev Listhaug assimilering i praksis. Bare noen timer etter at innlegget ble publisert skulle hun delta på en konferanse om integrering som følge av flyktningstrømmen den siste tiden. I denne sammenhengen blir et sentralt spørsmål hva det egentlig innebærer å være norsk. Debatten har til tider vist seg å bli både opphisset og ekskluderende. Utsagn som Listhaugs kan fungere som eksempler på det Gullestad (2002, s. 64) kaller etnosentrisk diskriminering. Det benyttes polariserende kategorier for å plassere mennesker – enten er de innenfor eller så er de utenfor. Videre blir det konstruert skillelinjer mellom «oss» og «dem», og problemet plasseres hos minoritetene uten videre refleksjon over egne utfordringer (Gullestad, 2002, s. 17). Slike betraktninger bekreftes av informantene med både utenlandsk og norsk opprinnelse. Personer med manglende kunnskap om religion og kultur, og lite eller ingen kjennskap til mennesker som har innvandret til landet, konstruerer i stor grad egne forestillinger om «de andre». Dette gjøres, ofte med negativ klangbunn, og dermed blir det også fristende å ekskludere dem som nordmenn – til tross for at de har norsk statsborgerskap og kanskje har bodd mesteparten av sitt liv i Norge. Utfordringen blir å skape et «vi» og utvide grensene for hva som regnes som norsk (Hylland Eriksen, 1995).

5.1.3 Religionsdialogens og diakoniens bidrag til et «vi»

Både religionsdialogen og diakonien har et felles mål om å samles på tvers av religiøs tilhørighet og kulturell bakgrunn. Innenfor rammen av religionsdialog samles man, presenterer sine synspunkter og lytter til andre. Målet er økt forståelse for hverandre. I denne sammenhengen blir det relevant å spørre hvilke holdninger deltakerne har i utgangspunktet. Er det stor spennvidde i standpunkter, eller er man nokså enige før dialogen starter? Ut fra PST (2018) sine vurderinger er det et fåtall i Norge som har ekstreme holdninger, men det ser ut til at de når ut til stadig flere. Forsterkes skillelinjene mellom «oss» og «dem», mellom religionsdialoggrupper og grupper med ekstreme holdninger? Med det økte aktivitetsnivået til eksempelvis Den nordiske motstandsbevegelse, burde også aktivitetsnivået til dialoggrupper øke i takt og rette seg mot disse miljøene. Både norske myndigheter, Den norske kirke og flere av de største trossamfunnene i Norge har stadfestet behovet for felles møteplasser for å motvirke fordommer og hatefulle ytringer. Det ses i dag økt fokus og økte bevilgninger til religionsdialoggrupper (STL, u.å.). En utfordring for religionsdialogen i fremtiden kan derfor være å vurdere kontakten med mer ekstreme miljøer, for å dempe konfliktnivået, og øke forståelsen imellom partene. I slike møter vil det være store utfordringer, men med potensielt store vekstmuligheter og ringvirkninger utover i samfunnet. Adila mener nordmenn bør ha

mot til å stille spørsmål til innvandrere, og ikke bare anta at de vet hva de står for (sitat 14). Samtidig bør også innvandrere tørre å stille de samme spørsmålene til de som er skeptiske til innvandrere og som preges av fremmedfrykt og rasisme.

Diakonien og religionsdialogen bør både arbeide ut fra hensynet til inkluderende fellesskap og kamp for rettferdighet, for å kunne bidra til integrering. Dette vil være en helhetlig måte å nærme seg mennesker på, ved å ta tak i årsaker til ekskludering og mer akutte behov for fellesskap.

5.1.3.1 Kritikk av Honneth

Honneth (2008) har presentert tre former for anerkjennelse. Ved å få anerkjennelse på de tre områdene, hevder han at mennesket vil få et godt liv. Men det kan se ut til at det ikke er så enkelt. For det første er det ikke en selvfølge at alle mennesker opplever anerkjennelse. Ifølge Falkum m.fl. (2011) øker sjansen for å bli misanerkjent på flere områder, hvis man først har blitt det på ett område. I denne sammenhengen kan innvandrere som opplever diskriminering i møte med det norske lovverket også oppleve misanerkjennelse, eller krenkelse som Honneth kaller det, av omgivelsene som er farget av lovverket. Diakonien kan spille en viktig rolle i møte med marginaliserte grupper. Dette handler både om kjerneområdene inkluderende fellesskap og kamp for rettferdighet (Kirkerådet, 2008). Menigheter kan fungere som et sekundærnettverk for ekskluderte enkeltindivider eller grupper. Som en følge av det kristne menneskesynet har alle mennesker lik verdi og skal anerkjennes, uavhengig av om de har lite eller mye å bidra med. Dette er vel og bra, men både den tradisjonelle diakonien og Honneths teori ser ut til å komme litt til kort i denne sammenhengen. Hva med årsakene til ekskluderingen? Kan all urett forklares som fravær av anerkjennelse? Nancy Fraser, professor ved New School for Social Research, ser ut til å kunne supplere Honneth.

5.1.3.2 Nancy Frasers utvidede forståelse av anerkjennelse

Fraser hevder at autonomi og likeverd bør begrunnes i deontologiske moralprinsipper. Honneth mener derimot at dette begrunnes best med teleologisk moralfilosofi, som springer ut fra spørsmålet om vilkårene for god identitetsdannelse. Videre hevder Fraser at Honneths idé om gjensidig anerkjennelse som konsekvens av behovet for selvrealisering og et godt liv, ikke holder for flerkulturelle samfunn i dag (ref. i Fjørtoft, 2009, s. 62). Hun begrunner dette med at oppfatningen av hva det gode liv er, både varierer mellom og innad i kulturer (Fjørtoft, 2009, s. 64). Det kan se ut til at det er lettere sagt enn gjort å samles om en felles

verdihorisont. I denne sammenhengen har Fraser utviklet en rettferdighetsteori, som både handler om anerkjennelse og maktfordeling. Dette ses på som en kritikk av Honneth, og Fraser spør om urettferdighet alltid kan regnes som fravær av anerkjennelse. Ifølge Fraser bør en rettferdighetsteori som har elementer av anerkjennelse begrunnes i normative prinsipper som alle kan enes om uavhengig av verdier og oppfatninger om det gode. Hun tar utgangspunkt i prinsippet «deltakelse på like vilkår» (Fjørtoft, 2009, s. 62). Honneth hevder at anerkjennelse er et universelt menneskelig behov, og at sosial samhandling preges av intersubjektive anerkjennelsesrelasjoner. Deretter argumenterer han for at menneskets identitet dannes og formes gjennom relasjoner. Han poengterer at samhandling er historisk betinget, og varierer mellom kulturer (ref. i Fjørtoft, 2009, s. 63). Ifølge Honneth kan all urettferdighet regnes som mangel på anerkjennelse innenfor en eller flere av hans «anerkjennessfærer». Diskusjonen mellom Honneth og Fraser består i hvordan politiske krav skal forstås, eller hvilken målestokk for rettferdighet som skal benyttes. Honneth hevder at fordelingskrav kan tolkes som krav om sosial verdsetting. Et eksempel er kvinnebevegelsens kamp for anerkjennelse for arbeid som tradisjonelt utføres av kvinner. Derimot hevder Fraser at det er galt å benytte subjektive krenkelseserfaringer som målestokk for urett. Urettferdighet kan resultere i krenkelseserfaringer, men det er allikevel ikke sikkert at personen har vært utsatt for reell urettferdig behandling. For det første er mennesker i mange situasjoner tilbøyelige til å tilpasse seg under urettferdige institusjonelle strukturer. Dette kan illustreres med minoritetsgrupper som læres opp til at ulikheter mellom majoritet og minoriteter er naturlig. Forskjellsbehandling blir dermed ikke nødvendigvis oppfattet som urettferdig (Fjørtoft, 2009, s. 65). Ifølge Fraser er anerkjennelse og fordeling to selvstendige rettferdighetsdimensjoner. «Krav om anerkjennelse kan ikke reduseres til fordelingskrav» og vice versa (ref. i Fjørtoft, 2009, s. 66). Omfordeling av økonomiske ressurser kan ikke alene forhindre kulturell diskriminering, og økonomisk marginalisering kan ikke alene oppheves av kulturell anerkjennelse. Dette er komplekse prosesser, som krever komplekse tiltak. Dermed kan det være en fordel med både anerkjennelses- og omfordelingsperspektiver. Kjønn og rase er eksempler på kategorier som er basert på både samfunnsmessige, økonomiske strukturer og kulturelle fortolkningstradisjoner. Honneth og Fraser er videre enige om at anerkjennelse har en viktig rettighetsdimensjon. Fraser mener derimot også at kriteriet om ordninger som forhindrer selvrealisering er viktig, men hun spør i tillegg om ordninger opprettholder systematiske statusforskjeller (Fraser, 2009, s. 66). Frasers prinsipp om «deltakelse på like vilkår» sier at alle borgere skal ha like muligheter til å delta i samfunnet. Dette gjelder på et vidt spekter av arenaer, fra religiøse og kulturelle møteplasser, til politikken og i arbeidslivet.

For at idealet skal fungere må visse objektive og intersubjektive forutsetninger være innfridd. Dersom økonomiske strukturer systematisk bidrar til å hindre visse minoriteter til deltakelse i samfunnet kan dette anses som urettferdig. Hvis institusjonaliserte kulturelle verdimønstre forhindrer visse grupper i å delta i samfunnet, er også dette urettferdig. Dermed kan både krav om anerkjennelse og fordeling vurderes i forhold til prinsippet om deltakelse på like vilkår (Fjørtoft, 2009, s. 67).

Religionsdialogen og integreringsarbeid kan gjøre seg nytte av flere av de nevnte perspektivene. Særlig ses relevansen av å forsøke å leve sammen i pluralistiske samfunn. Religionsdialoggrupper ønsker å øke forståelsen for hverandre og legge til rette for gode liv i mangfoldige samfunn. Honneths verdihorisont og spørsmålet om deltakelse blir fremtredende i denne sammenheng. Forhandling om det gode og verdifulle i samfunnet er store og vanskelige spørsmål i dagens samfunn. Alle informantene i denne studien er samstemte om hva god integrering er, jf. sitat 38: det er en felles dugnad mellom ulike parter, man må tilpasse seg den nye kulturen, og samtidig få bevare en del av sitt eget. Videre er det tydelig at flere av informantene savner anerkjennelse fra storsamfunnet i den formen Honneth snakker om sosial verdsettelse. Samtidig supplerer Fraser ved å sette søkelyset på diskriminerende samfunnsstrukturer. Debatten om religiøs praksis i det offentlige rom er et eksempel på dette. Adila forteller om utbredt og ofte ubevisst bruk av kristne symboler i det offentlige rom, samtidig som religiøse minoriteter i liten grad får utfolde seg (sitat 6). Marie forteller om møtet med kommunen angående nektelsen av å arrangere Turban-dagen på Rådhusplassen med begrunnelse om nøytralitet. På tross av dette står et stort juletre på plassen hver jul (sitat 7). I denne sammenhengen har dialoggrupper en stor og viktig oppgave med å identifisere urett, lytte til undertrykte, og møte sosiale utfordringer på ulike plan med ulike redskaper. Eksempelvis handler dette om å belyse fravær av anerkjennelse mellom majoritet og minoriteter, eller forskjellsbehandling gjennom undertrykkende samfunnsstrukturer. Rapporten *Liv i mangfoldige fellesskap* (LVF, 2016) understreker at sosiale utfordringer ofte kjennes best av lokale aktører og enkeltindivider. Dermed er dette viktige høringsinstanser og religionsdialoggrupper kan være med å fremme godt integreringsarbeid (s. 3).

5.2 Følelser, selvsensur og makt

5.2.1 Å utfordre følelser og selvsensur

Det finnes en form for ambivalens rundt det å utfordre følelser blant informantene i denne studien. På den ene siden forteller flere av dem at tryggheten og tilliten som er etablert i

dialoggruppene legger til rette for full åpenhet, og at ingen temaer blir for sensitive å snakke om. På den andre siden forteller flere av dem senere i intervjuene at det er mange ting som ikke tas opp, for eksempel seksualitet, hijab-debatten og profeten Muhammed (sitat 56). Videre er det kun to av informantene som forteller at de ønsker mer rom for å utfordre hverandres ståsteder. Marie uttrykker ettertrykkelig at følelser også er dialog (sitat 65). Som en motsetning forteller Shivam at han foretrekker å kun utveksle fakta om hverandres religion, og at det er positivt at religionsdialogen ikke trigger de store følelsene (sitat 66).

Her blir det interessant å spørre seg om samtalekonseptet bør variere mer i dialoggrupper. Dette kan både bidra til utrygghet for konfrontasjoner, men også til fremdrift i dialogen. Diakoniplanen til Den norske kirke preges av en helhetlig tilnærming til mennesket (Kirkerådet, 2008). Alle de fire fokusområdene i planen åpner for å snakke sant og åpent om livet, men særlig nestekjærlighet, inkluderende fellesskap og kamp for rettferdighet. Om det er i sjelesorg eller i større grupper inviteres mennesker til å dele av sine utfordringer, gleder og spørsmål. Diakonien er ikke redd for følelser, men ser heller på dem som en ressurs. Ifølge Svare (2006) er åpenhet og usikkerhet en del av dialogkonseptet. I tillegg er det et stort fokus på at deltakerne er venner og partnere, og lytting og forståelse er en sentral del (s. 15). Flere av informantene forteller at de kan unngå visse temaer, fordi de er redde for å såre andre deltakere (sitat 60). Dette er en naturlig tanke, men den bidrar også til å innsnevre samtalen. Har kritikerne dermed fått rett? Har religionsdialogen flyttet seg fra å være ”en samtale der noe står på spill” til å bli en dialog som unngår kontroversielle temaer og bagatelliserer motsetninger på en harmoniserende måte? Leirvik og Grung (2012, s. 77-78) hevder at dialogbegrepet for mange har blitt synonymt med å forhandle bort kjente og kjære verdier i møte med større mangfold. Debatt settes opp som et motstykke til dialog, og betegnes som å kjempe for egen sak (s. 12). Med tanke på Frasers belysning av diskusjonen om hva som er godt og rett i pluralistiske samfunn, kan det se ut til at dialogen kan komme til kort. Noen temaer stikker dypere enn andre, og har større betydning både for enkeltindividet og for samfunnet. Ved å innhente elementer fra debatten, som konfrontasjon, vil dialogen få et mer aktivt og kanskje fruktbart preg enn den har i dag. Her blir det viktig å skille ulike typer religionsdialoggrupper fra hverandre. Gruppene på lokalt plan bør være mer varsomme med å konfrontere enkeltpersoner som representanter for hele grupper. På regionalt og nasjonalt nivå kan dialogen med fordel inkludere debattelementer. Ved å se på hverandre som venner som står på et fundament av tillit, ser det ut til at det egentlig er rom for sterke følelser – det er kanskje bare noen som må tørre å være den første til å dele. Marie sier det slik (sitat 65): [...]

Vi må kunne tørre å utforske hele spekteret, ikke bare bevege oss innenfor den trygge rammen, for da får du ikke endret på ting, da får du ikke opp de dype følelsene. Adila delte en historie fra et dialogmøte med gruppen hennes i moskeen (sitat 60). Hun presenterte selv hvordan Jesus blir framstilt i Koranen. I etterkant av møtet kom hun i snakk med en kristen dame. Hun var svært opprørt over hvordan Jesus var blitt fremstilt. Adilas hensikt var ikke å provosere eller å såre. Hun uttalte seinere i intervjuet at man med tiden vet mer om hvor grensene går for hva man kan ta opp og ikke (sitat 62). Dette kan regnes som en form for selvsensur. Videre er det ikke kun selvsensur som kan hemme dialogen. Kunnskap og inkludering er også sentrale punkter.

5.2.2 Makt

Flere aspekter må være til stede for en fruktbar religionsdialog. For det første er det et spørsmål om deltakelse. Chanud forteller at han synes det er et høyt nivå på samtalene i hans dialoggruppe. «Man må ha kunnskap for å snakke» (sitat 52). Videre stiller han spørsmålsteget ved aktualiteten til temaene som diskuteres. Han gir et eksempel på en deltaker som knapt er til stede på møtene, fordi hun har flere jobber hun må prioritere, og i tillegg anser hun temaenes relevans som liten for sin egen del. Eksempler på temaer som tas opp er teologi, religion i samfunnet og hijab-debatten (sitat 50). Dette kan regnes som en rettferdighetsdiskusjon med maktfordelingsperspektiver innenfor rammene av Frasers tankegang (Fjørtoft, 2009). På den ene siden kan det se ut til at visse dialoggrupper ekskluderer deltakere ved å legge nivået for høyt i samtalene. Dette kan betegnes som kulturell diskriminering, fordi både tematikk og språkferdigheter er avgjørende for deltakelse. Innvandrede minoriteter kan både ha språkvansker, kanskje spesielt på et akademisk nivå, og i tillegg kan kunnskap om det norske samfunn enten være vanskelig å relatere seg til, forstå eller ha oversikt over. På den andre siden kan eksempelet med Chanuds dialoggruppe forsvares. Notto R. Thelle, seniorprofessor i interreligiøse studier ved Universitetet i Oslo (UiO), har lang erfaring med religionsdialog (UiO, 2015). Ifølge ham kan det i alle fall identifiseres fire ulike typer dialoggrupper i Norge i dag. Den første har teologi og filosofi i fokus, hvor deltakerne ofte er religiøse lærere. Den andre har et mer spirituelt fokus, for eksempel på meditasjon og bønn. Den tredje er mest opptatt av delte samfunnsutfordringer, som fattigdom, diskriminering og miljøvern. Den fjerde typen religionsdialog er de dagligdagse samtalene mellom folk med ulik tro (Thelle, 2003, ss. 130-131). Denne studiens informanter er deltakere i institusjonaliserte dialoggrupper på lokalt, regionalt og nasjonalt plan. Disse har generelt sett ulike formål, men er i kontakt med mange av temaene som Thelle

beskriver. På lokalt plan forteller informantene at diapraksis er vel så viktig som selve dialogen, og spennvidden i temaer er stor for å favne flest mulig sider av livet. De ser på det som en styrke at de har et helhetlig fokus på mennesket (sitat 49). Videre ses tendenser til at slike grupper i liten grad tar opp sensitive temaer, fordi de har knyttet nære relasjoner og ikke vil såre hverandre (sitat 6). Gruppene som driver religionsdialog på regionalt og nasjonalt plan har mer formaliserte temaer, og det ser ut til at de i mindre grad er opptatt av det som skjer utenfor selve diskusjonstemaet. I disse tilfellene er det ofte representanter fra ulike tros- og livssynssamfunn som deltar. Disse deltakerne behøver en viss kunnskap om religion og samfunn for å kunne bidra konstruktivt i samfunnsdebatten, og i visse tilfeller fungere som høringsinstans for norske myndigheter (sitat 50). Det blir dermed opp til den enkelte som vil engasjere seg i religionsdialog å vurdere hvilket plan det er mest aktuelt å delta på. De ulike gruppene har ulike funksjoner, og er et viktig supplement for hverandre. Uansett kan diapraksis med fordel inkluderes i større eller mindre grad i alle dialoggruppene. Det kan være lærerikt og inspirerende å sette handling i førersetet og la ordene være i bakgrunnen. Dette kan eksemplifiseres med en dagsaktuell utfordring på Oslo øst. Den siste tiden har vært preget av flere voldsepisoder blant ungdommer i området. Kirken i Groruddalen har blitt en viktig bidragsyter i det forebyggende arbeidet, og inviterer både til dialog og aktiviteter for ungdommer i lokalmiljøet (Vårt Land, 2018).

5.3 Ringvirkninger av religionsdialogen: individuelt og kollektivt

5.3.1 Kirken

Ringvirkningene av religionsdialogen er potensielt store. På tross av økende fokus på religionsdialog i Den norske kirke, er det fremdeles mange kirker som har liten eller ingen kontakt med andre trossamfunn. Det kan derfor argumenteres for en utvikling av statusen og aktiviteten rundt religionsdialog og interreligiøs diapraksis. Olav Fykse Tveit, generalsekretær i Kirkenes Verdensråd, har uttalt at religionsdialog og integrering er to sider av samme sak (Mellomkirkelig råd, 2006, s. 5). Både religionsdialog og integrering berører, som tidligere nevnt, flere av diakoniens satsningsområder. Dermed bør menigheter få et mer reflektert og aktivt forhold til dette.

Det lutherske verdensforbunds diakonirapport fra 2016 drøfter hvordan god diakonal tjeneste bør se ut i dagens kontekst. De fremmer ideen om en arbeidsmåte hvor det diakonale kallet kommer fra marginaliserte grupper utenfor kirken. Lukas 10, 30-37 (Bibelen, 2011) uttrykker dette ved å si at det er mennesker i nød som formidler Guds kall til kirken (LVF, 2016, s. 15).

Ifølge Fraser kan det også tenkes at marginaliserte enkeltpersoner og grupper ikke nødvendigvis er klar over den uretten som begås mot dem, på grunn av normaliserte tilstander (Fjørtoft, 2009, s. 65). Dermed har kirken også et viktig ansvar i å selv forsøke å identifisere urett og deretter drive endringsskapende arbeid. I samarbeid med andre religiøse aktører, eksempelvis religionsdialoggrupper, kan dette arbeidet styrkes ved at flere parter med ulik kompetanse og nettverk jobber sammen. Dette kan få positive ringvirkninger for marginaliserte grupper, så vel som for samfunnet.

Kirkens diakonale arbeid kan la seg inspirere ytterligere av perspektivene til både Honneth og Fraser (Fjørtoft, 2009). Inkluderende fellesskap bør både handle om å invitere inn, men også om å påvirke konkrete årsaker til ekskludering i samfunnet. Fraser blir aktuell i å identifisere rettferdighetskamper på årsaksplanet, mens Honneths bidrag handler om verdien av sosial verdsettelse i fellesskap. I arbeidet med årsakssammenhenger, kan de marginaliserte selv spille en sentral rolle. Myndiggjørende perspektiver gjøres gjeldende ved å se ressursene til enkeltpersoner, og å legge til rette for benyttelse av dem (LVF, 2016, s. 16).

Både enkeltpersoner og fellesskapet i kirken kan påvirkes positivt av religionsdialogens ringvirkninger. For det første kan vennskapsbånd knyttes på tvers av religiøs og kulturell tilhørighet. Dette kan føre til bedre integrering av mennesker som har innvandret til landet. For det andre legger kreative diakonale tiltak til rette for at mange i menigheten kan bruke sine ressurser og nådegaver. Dette kan både bidra til styrket selvtillit for den enkelte og sosial verdsettelse i fellesskapet.

Religionsdialog har derimot ikke bare positive ringvirkninger. En velkjent kritikk er at dialogen fører til synkretisme (Rasmussen, 1988, s. 279). Flere av informantene i denne studien forteller at de har blitt konfrontert med dette (sitat 83). De er derimot uenige i kritikken og hevder at de tvert imot blir sikrere i sin tro i dialog med mennesker med annen tro enn dem selv. Dette strider mot Gullestads (2002, s. 62) påstand om at det ikke nødvendigvis er slik at man blir tryggere i møte med mennesker med annen tro enn en selv. Videre kan kirken la seg inspirere i måten religionsdialogen møter mennesker på. Det er en balansegang mellom kirkens kall til å misjonere (Matt. 28:16-20, Bibelen, 2011), og å respektere menneskers tro ved å la være å forsøke å omvende dem.

5.3.2 Samfunnet

En av grunnpilarene i religionsdialogen er å la alle få delta i samtalen. Alle skal få muligheten til å fortelle og bli lyttet til (Svare, 2006, s. 15). I pluralistiske samfunn, hvor mening og sannhet stadig forhandles, er det ikke nødvendigvis tålmodighet eller åpenhet for å lytte til alle. Dette kan dermed være en viktig ringvirkning av religionsdialogen og inn i integreringsarbeid i samfunnet. I Frasers tilfelle vil dette kunne betegnes som omfordeling av makt mellom majoritet og minoriteter (Fjørtoft, 2009). Ideen om å skape et «vi» i stedet for «oss og dem» handler også om å la alle komme til orde. I dette tilfellet vil noen kunne avvise meninger eller praksis som de ikke støtter. I tillegg kan det argumenteres for at dette strider mot «vestlige» eller «norske» verdier, og dermed heller ikke bør få spalteplass i det offentlige rom. Religionsdialogen vil derimot fremheve åpenhet og samtale som redskap til økt forståelse uten at partene blir relativistiske.

En annen positiv ringvirkning av religionsdialog, da i institusjonalisert form, er samarbeidet med statlige myndigheter. Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn er et eksempel på en viktig høringsinstans i saker som særlig omhandler religion og samfunn. De fungerer også som en viktig bidragsyter i offentlige debatter, og hviler mye av sin tyngde på nettopp fellesskapet av tros- og livssynssamfunn. I 2017 deltok de blant annet i offentlige debatter om radikaliserings og ytringsfrihet. I tillegg har de fungert som høringsinstans for en ny lov om finansieringen av tros- og livssynssamfunn i Norge (STL, 2017).

Informant Marie understreker hvor viktig det er å identifisere fremmere og hemmere i de religiøse miljøene (sitat 80). Dialogdeltakere har en unik posisjon til å utfordre hverandre på positive og negative praksiser og holdninger. Dette krever modighet og tillit. Ved å fremelske positive bidrag og diskutere det problematiske kan dette få gode ringvirkninger for både enkeltindivider og fellesskapet. Samfunnet kan også generelt la seg inspirere av denne siden ved religionsdialog. Det er ikke bare innenfor religiøse miljøer at det finnes destruktive holdninger og praksiser. Et særtrekk som gjerne påpekes ved nordmenn, er at mange ikke vil blande seg inn i andres liv. Dette kan på en måte oppleves befriende, men i tilfeller med skadelige holdninger og praksiser, vil det være nødvendig å gripe inn utenfra. Å etablere felles møteplasser er et godt sed å begynne for å skape tilliten og rommet som kreves for slik konstruktiv samhandling. I religionsdialoggrupper finnes allerede slike kontaktpunkter. Videre velger flere dialoggrupper å «ekspandere» dialogen fra tid til annen, for å gjøre noe sammen. Dette kan betegnes som diapraksis, og kan eksemplifiseres ved den nevnte Turban-

dagen i Oslo. I denne sammenheng blir også Honneths idé om sosial verdsettelse aktuell, fordi en innvandret minoritet viser frem noen av sine praksiser for andre i samfunnet. Denne dagen har fått stor oppmerksomhet og positive tilbakemeldinger fra omgivelsene flere år på rad (Aftenposten, 2016b). I tillegg kan allmøter eller temakvelder knytte folk fra ulike miljøer sammen. Dette bidrar til en mer transparent dialog, som inkluderer interesserte også utenfor dialoggrupper. Dermed kan de positive bidragene i dialogen spres videre.

Når relasjoner er knyttet på tvers i mangfoldige samfunn, og det er åpenhet for konstruktiv dialog, står samfunn sterkere ved konflikter. Selv om man ikke deler nøyaktig samme verdihorisont, vil man som regel allikevel kunne enes om mye. Dette er viktig i forebyggingen av konflikter. Et godt eksempel på dette er konflikten som oppstod i kjølvannet av publiseringen av Muhammed-karikaturene. På tross av diskusjoner med høy temperatur i Norge, klarte muslimske ledere å unngå voldelige protester og en ytterligere eskalering av situasjonen. I ettertid begrunnes dette med det nære samarbeidet i en allerede etablert religionsdialoggruppe på nasjonalt plan. Disse fikk videre en konstruktiv dialog med norske myndigheter. Situasjonen i Danmark ble en ganske annen, som følge av avvisning fra danske myndigheters hold da muslimske ledere ønsket samarbeid for å roe partene (Grung & Leirvik, 2012, ss. 77-78). De norske aktørene speilet et «vi» som samarbeidet om å løse en utfordring. Dette så ut til å fungere godt.

Det er ikke nødvendigvis lett å vite hvordan man skal forholde seg til ulike meninger i pluralistiske samfunn – særlig ikke når fellesskapet er rammet inn av sekulær rasjonalisme. Habermas (ref. i Jakobsen, 2009, ss. 14-15) beskriver to feller man kan gå i; henholdsvis den radikale multikulturalismen og sekularismen. Den førstnevnte hevder at kulturer er usammenlignbare på grunn av ulike virkelighetsforståelser. Dermed kan de heller ikke kritiseres. Den sekularistiske posisjonen hevder at religiøse personer bør assimileres inn i majoritetens kultur. Dette fører til at de religiøse må operere med splittet identitet. Store Norske Leksikons definisjon på integrering (Brochmann, 2017) kan være en nøkkel i denne diskusjonen. Den handler om å bevare og tilpasse. Religionsdialogen forsøker på noe av det samme: Den fokuserer på forståelse, men også på å utfordre. Det kan se ut til at denne middelveien er en god måte å nærme seg religiøse argumenter i det offentlige rom. Dette kan begrunnes med at de religiøse får komme med hele seg, religion generelt respekteres, men kan allikevel også utfordres. I tillegg får religioner komme med verdifulle bidrag til samfunnet, og

radikale stemmer kan møtes i debatt som videre kan forebygge eventuelle konflikter av voldelig art.

6.0 Konklusjon

I denne studien har målet vært å svare på hvilke måter religionsdialogen kan bidra til integreringsarbeid. Det ble tatt utgangspunkt i datamateriale fra intervjuer med åtte informanter som selv deltar i religionsdialog. Det ble stilt spørsmål om motivasjon for deltakelse, opplevelsen av selve dialogen og ringvirkningene av den. Datamaterialet ble så analysert og diskutert opp mot ulike teoretiske innfallsvinkler. Oppgaven har i hovedsak benyttet teori av Axel Honneth, Jürgen Habermas og Nancy Fraser. I tillegg har diakoniens rolle og bidrag i religionsdialog og integrering blitt diskutert.

Et sentralt perspektiv gjennom oppgaven har vært verdien av å skape et mangfoldig «vi», i stedet for «oss og dem». Dette gjøres ved å utvide grensene for hva det vil si å være norsk. Her kan religionsdialogens bidrag til integrering være de felles møteplassene som allerede er etablert mange steder. I dialoggrupper møtes mennesker med ulike kulturell og religiøs tilknytning om en felles interesse for økt forståelse og samhandling. Møteplasser på ulike nivåer i samfunnet, åpner opp for å etablere relasjoner og utveksle kultur. Ved å samhandle med flest mulig kan det også tegnes et mer helhetlig bilde av sosiale utfordringer i samfunnet. Dette gir også mulighet for å møte sosiale utfordringer på en bedre måte, fordi det sikrer et bredere bilde på situasjonen. Et felles «vi» vil også stå sterkere i møter med konflikter. Både anerkjennelses- og fordelingsperspektiver er nyttige i denne diskusjonen, da samhandling og samfunnsstrukturer er sammensatte. Det har derfor med fordel blitt benyttet to teorier.

Videre ble følelsesaspektet ved deltakelse i religionsdialog problematisert. Informantene uttrykte en form for ambivalens når det gjaldt åpenhet. Dette tyder på at dialogens nåværende rammer kan bidra til å hemme konstruktive samtaler. Derfor argumenteres det for å også inkludere elementer av debatt. Det er naturlig at personer kan kjenne på både skepsis og provokasjon i møter med ukjente holdninger og praksiser. Åpenhet for refleksjon, dialog, og i noen tilfeller debatt, tar følelser og undring på alvor. Dette kan bidra til økt forståelse og bedre samhandling mellom majoritetsbefolkningen og innvandrede minoriteter. Ved å etablere rause møteplasser kan folk få muligheten til å skille mellom reell og innbilt frykt og

fordommer. Det vil komme både den enkelte og samfunnet til gode – både i og utenfor religionsdialoggrupper.

Når det gjelder maktstrukturer finnes dette både innad i religionsdialog og i det øvrige samfunnet. Det er viktig å identifisere og være seg bevisst disse strukturene, da dette kan skape høyere terskler for dialog og forståelse. I dialogarbeid kan dette ses i eksempelvis kunnskapsnivå og hvilke temaer som blir satt på agendaen. For å motvirke dette forsøker dialogens rammer å stille deltakerne på lik linje. Deretter forventes det at alle både forteller om eget og lytter til andre. I samfunnet bør majoriteten spille en aktiv rolle i å avdekke diskriminerende strukturer, fordi det ikke nødvendigvis er enkelt å avdekke urett som blir begått mot en selv når dette anses som normalen. Minoriteter bør også inkluderes når saker som omhandler samfunnet de er – eller forsøker å bli – en del av skal diskuteres og avgjøres. Dette er særlig viktig i den pågående diskusjonen om integreringsarbeid, og hva som kjennetegner «det norske».

Ringvirkninger av religionsdialogen kan påvirke både kirken og samfunnet. Den norske kirke har hatt et økende fokus på religionsdialog de siste årene. Allikevel ses potensiale til utvikling av statusen og aktiviteten rundt dialoggrupper. Fraser og Honneths fokus på fordeling og sosial verdsettelse i forbindelse med dialog, minner også diakonien om å arbeide helhetlig – på årsaksplan og med akutte behov. Videre utfordres kirken på kritikken om synkretisme i dialogarbeid, og hvordan de bør forholde seg til mennesker med annen tro. En reflektert holdning til misjonering er nødvendig. Religionsdialog kan også ha flere positive ringvirkninger på samfunnet. Både majoriteten og minoriteter kan lære av dialogens samhandling i pluralistiske fellesskap. Deretter er det en fordel for samfunnet at formelle religionsdialoggrupper fungerer som høringsinstans for myndighetene, fordi dette kan bringe med seg økt forståelse, bedre lovverk og velfungerende praksiser. Dialogens fokus på å identifisere fremmere og hemmere er ikke bare viktig innad i religiøse miljøer. Dette er vel så aktuelt og viktig i sekulære miljøer. Avslutningsvis gir religionsdialogen en viktig påminnelse til pluralistiske samfunn: For klok forhandling om det gode og rette, bør samfunnet la seg inspirere av definisjonen av integrering – det bør være rom for å både bevare og tilpasse.

I det videre arbeidet med religionsdialog og integrering kan det være hensiktsmessig å arbeide mer mot ekstreme miljøer, eksempelvis høyreekstreme grupper og personer som er i faresonen for å bli radikale islamister. Religiøse aktører har en unik inngangsport til disse

miljøene. Virkningen av å snakke ansikt til ansikt kan være fruktbar. Ved å ekspandere dialogens rammer til å i større grad inkludere konfrontasjon, åpnes rommet for en ærligere og kanskje mer virkningsfull dialog.

Både religionsdialog og integrering handler om å møtes på tvers av kulturell, etnisk og religiøs tilhørighet. Det ses et felles ønske om økt forståelse og bedre samhandling i pluralistiske fellesskap. Religionsdialog og integrering kan dermed regnes som to sider av samme sak.

7.0 Litteraturliste

- Aftenposten. (2016a, oktober 18). *Aftenposten*. Hentet fra Listhaug: «Her i Norge spiser vi svin, drikker alkohol og viser ansiktet vårt.»:
https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/0Aj02/Listhaug-Her-i-Norge-spiser-vi-svin_-drikker-alkohol-og-viser-ansiktet-vart
- Aftenposten. (2016b, april 16). *Aftenposten*. Hentet fra Turban-fest i Oslo sentrum:
<https://www.aftenposten.no/osloby/i/rLAzK/Turban-fest-i-Oslo-sentrum>
- Ali, M. R. (1997). *Den sure virkeligheten*. Oslo: Tiden Forlag.
- Andreassen, K. K., Dzamarija, M. T., & Slaastad, T. (2013:5). Stort mangfold i lille Norge. *Samfunnsspeilet*, ss. 11-19.
- Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet. (2017, Juni 28). *Regjeringen.no*. Hentet fra Regjeringens mål for integrering:
<https://www.regjeringen.no/no/tema/innvandring/innsikt/mal-for-integrering/id2343467/>
- Bibelen. (2011). Oslo: Bibelselskapet.
- Bjørger, T., & Gjeldsvik, I. M. (2015). *Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme: En kunnskapsstatus*. Oslo: Politihøgskolen.
- Brochmann, G. (2017, Oktober 23.). *Store Norske Leksikon*. Hentet fra Integrering:
<https://snl.no/integrering>
- Bruknapp, A. (2000). *Ut av rundkjøringen*. Oslo: Genesis.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2016, April 01). *De nasjonale forskningsetiske komiteene*. Hentet fra Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi:
https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/60125_fek_retningslinjer_nesh_digital.pdf
- Den norske kirke. (2007, 09 01). *Den norske kirke*. Hentet fra Religionsdialog:
https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/2015/dokumenter/troende_moeter_troende_2007.pdf
- Den norske kirke. (2014, Januar 30). *Den norske kirke*. Hentet fra Visjon - visjonsdokument 2015-2018: <https://kirken.no/visjon>
- Det lutherske verdensforbund. (2010). *Diakoni i kontekst*. Geneve: Det lutherske verdensforbund.
- Det lutherske verdensforbund. (2016). *Liv i mangfoldige fellesskap*. Geneve: Det lutherske verdensforbund.
- Engbretsen, D. K., & Mikkelsen, M. (2014, Februar 28). *Verdens gang (VG)*. Hentet fra Innfører Norge-test for å bli norsk statsborger:

<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/ldggL/innfoerer-norge-test-for-aa-bli-norsk-statsborger>

- Fagerli, B., Grung, A., Kloster, S., & Onsrud, L. (. (2016). *Dialogteologi på norsk*. Oslo: Verbum Akademisk.
- Falkum, E., Hytten, K., & Olavesen, B. (2011). Anerkjennelsens psykologi. *Psykologitidsskriftet*, ss. 1080-1085.
- Fjørtoft, K. (2009, 04). Nancy Frasers kritikk av Axel Honneths anerkjennelsesteori. *Agora*, ss. 61-77.
- Grung, A., & Leirvik, O. (2012, 01 01). Religionsdialog, identitetspolitikk og kompleksitet. *Norsk antropologisk tidsskrift*, ss. 76-84.
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Habermas, J. (2008). *Between naturalism and religion*. Cambridge: Polity Press.
- Hauge, K. (2016, 05 19). Ytringsfrihet og religiøs sensibilitet. Oslo.
- Haugen, H. M. (u.å.). Enhet og mangfold. Oslo: Artikkelutkast; tilgjengelig hos forfatter.
- Heiene, G., & Thorbjørnsen, S. O. (2011). *Kristen etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HL-senteret. (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge i 2017*. Oslo: Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse*. Oslo: Pax Forlag.
- Hussain, K. (1987). *Pakkis*. Oslo: Tiden Forlag.
- Jakobsen, J. (2009, Januar 02). Den krænkede religion. Habermas, Honneth og profetens turban. *Etikk i praksis. Nordic Journal of Applied Ethics.* , 3(1), ss. 9-26.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utgave. utg.). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2014). *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2016). *Fra mottak til arbeidsliv- en effektiv integreringspolitikk*. Oslo: Departementenes servicesenter, informasjonsforvaltning.
- Kirkerådet. (2008). *Den norske kirke*. Hentet fra Plan for diakoni:
https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/planer-visjonsdokument-og-strategier/plan_diakoni_2010_bokmaal2.pdf
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Leirvik, O. (2001). *Religionsdialog på norsk*. Oslo: Pax Forlag.
- Leirvik, O. (2016). *Religionspluralisme*. Oslo: Pax Forlag.

- Mellomkirkelig råd. (2006, 12 01). *Den norske kirke*. Hentet fra Religionsdialog:
https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/2015/dokumenter/veiledn_religions_mote_2006.pdf
- NOU. (2003:19). *Makt og demokrati*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, informasjonsforvaltning.
- NOU. (2011:7). *Velferd og migrasjon*. Oslo: Departementenes servicesenter, informasjonsforvaltning.
- NOU. (2013:1). *Det livssynsåpne samfunn*. Oslo: Departementenes servicesenter, informasjonsforvaltning.
- NOU. (2017:2). *Integrasjon og tillit*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- NRK. (2017, februar 01). *NRK*. Hentet fra Ny rapport mener økt innvandring kan utfordre velferdsstaten: <https://www.nrk.no/norge/ny-rapport-mener-okt-innvandring-kan-utfordre-velferdsstaten-1.13353790>
- Plesner, I., & Thorsen, N. B. (2017). *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Politiets sikkerhetstjeneste. (2018, Januar 30). *Politiets sikkerhetstjeneste*. Hentet fra Trusselvurdering 2018: <https://www.pst.no/alle-artikler/trusselvurderinger/trusselvurdering-2018/#h5sectionTitleAnchor1>
- Rasmussen, L. (1988). From diapraxis to dialogue. Christian- Muslim Relations. I L. m. Thunberg, *Dialogue in action* (ss. 277-293). New Dehli: Prajna Publications.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse* (4. utgave. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. (2017). *Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn*. Hentet fra STL uttalelser i 2017: <http://trooglivssyn.no/index.cfm?id=435162>
- Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn. (u.å.). *Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn*. Hentet fra Dialog- støtte og utvikling: <http://www.trooglivssyn.no/index.cfm?id=148606>
- Schuller, F. (. (2008). *Sekulariseringens dialektikk*. Oslo: St. Olav Forlag.
- Statistisk Sentralbyrå. (2017, juni 26). *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet fra Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?: <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-innvandrere-og-deres-barn-i-skolen>
- Svare, H. (2008). *Den gode samtalen*. Oslo: Pax Forlag.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thelle, N. (2003). Interreligious Dialogue: Theory and Experience. I V. M. (red.), *Theology and the religions: A dialogue* (ss. 129-136). Grand Rapids/ Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.

Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

TV 2. (2015, 11 05). TV 2. Hentet fra Terrorgata i Fredrikstad - sju unge menn har reist fra Lisleby til Syria: <http://www.tv2.no/a/6197482/>

Universitetet i Oslo. (2015, august 17). *Universitetet i Oslo*. Hentet fra Notto R. Thelle: <http://www.tf.uio.no/personer/vit/nottot/>

Vårt Land. (2018, mai 2). *Vårt Land*. Hentet fra Det er klart at vi betyr noe: <https://www.vl.no/nyhet/det-er-klart-at-vi-betyr-noe-1.1138764?paywall=true>

Zick, A., Küpper, B., & Hövermann, A. (2011). *Intolerance, prejudice and discrimination*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

8.0 Vedlegg

8.1 Informasjonsbrev til informantene

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Religionsdialog som verktøy i integreringsarbeid.”

Bakgrunn og formål

Disse intervjuene er en del av informasjonssamlingen til et masterprosjekt i Diakoni ved Det teologiske Menighetsfakultetet og VID vitenskapelige Høyskole.

”Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og blir uttrykt gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet”.

Jeg ønsker å intervju deltakere i religionsdialoggrupper, i tillegg til ressurspersoner på området. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan religionsdialog kan være et verktøy i arbeid med integrering av innvandrere i Norge. Du har blitt spurt om å delta i dette prosjektet i form av intervju, fordi du er med i en religionsdialoggruppe. På bakgrunn av dette kan du sitte på verdifull informasjon til prosjektet mitt.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Å si ja til å delta i denne studien vil innebære et intervju med meg. Dette vil ta om lag en time. Spørsmålene vil blant annet handle om din religiøse tilhørighet, dine opplevelser av å være religiøs i dagens samfunn, å være innvandrer/møter med innvandrere i Norge i dag, og om religionsdialog. Intervjuet vil bli tatt opp med lyd, og informasjonen vil bli lagret på en PC. All informasjon vil anonymiseres før det blir brukt i oppgaven.

Om det er ønskelig kan du få tilgang til intervjuspørsmålene på forhånd. Videre kan du også få tilsendt utskrift av intervjuet i etterkant, så du får muligheten til å korrigere eller legge til informasjon.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun student og veileder som vil ha tilgang til opplysningene som blir gitt, og navnelister vil bli lagret et annet sted enn selve intervjuet og den endelige oppgaven. Videre vil stedene hvor religionsdialoggruppene befinner seg, i tillegg til navn på personene som deltar, bli anonymiserte.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.05.2018. All informasjon vil bli slettet når oppgaven er levert og godkjent.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med masterstudent Karine Hauge (91 52 57 34) eller veileder Kari Korslien (22 45 19 07).

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

8.2 Godkjenning fra NSD

Kari Karsrud Korslien
PB 184 Vinderen
0319 OSLO

Vår dato: 25.01.2018

Vår ref: 57819 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

Tilråkning fra NSD Personvernombudet for forskning § 7-27

Personvernombudet for forskning viser til meldeskjema mottatt 17.12.2017 for prosjektet:

57819	Hvordan religionsdialog kan fungere som et verktøy i integreringsarbeid.
Behandlingsansvarlig	VID vitenskapelig høgskole, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Kari Karsrud Korslien
Student	Karine Hauge

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon finner vi at prosjektet er unntatt konsesjonsplikt og at personopplysningene som blir samlet inn i dette prosjektet er regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. På den neste siden er vår vurdering av prosjektopplegget slik det er meldt til oss. Du kan nå gå i gang med å behandle personopplysninger.

Vilkår for vår anbefaling

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon
- vår prosjektvurdering, se side 2
- eventuell korrespondanse med oss

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringskjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt
Ved prosjektslutt 15.05.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Se våre nettsider eller ta kontakt dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10 / anne-mette.somby@nsd.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Karine Hauge, karine.hauge@gmail.com

8.3 Intervjuguiden

Intervjuguide: deltakere i religionsdialog

For å bevare anonymitet ber jeg deg om å ikke nevne ditt eget eller andres navn mens lydopptak pågår.

1. Generell bakgrunnsinformasjon

Hvor gammel er du?

Hvilket kjønn har du?

Hva er din høyeste fullførte utdanning?

Hvor kommer du fra? Evt. hvor lenge har du bodd i Norge, og hvor?

2. Religiøs tilhørighet:

Hvilken religiøs tilhørighet har du, og hva er du oppvokst med?

3. Forståelse av tro:

Hva betyr troen din for deg?

Hva mener du om religiøs praksis i det offentlige rom?

Hva tenker du om mennesker med annen tro enn deg selv?

4. Å være innvandre i Norge i dag:

Hvordan opplever du det å være religiøs i dagens samfunn?

Synes du det er en forskjell å være religiøs i Norge, i forhold til der du er vokst opp?

Hvordan synes du media presenterer din religion, og religioner generelt?

Hvordan synes du det var å komme til Norge?

Har du nære, norske venner?

Hva mener du er god integrering?

Hvem mener du har mest ansvar for at integrering skjer?

Hvis informanten er vokst opp i Norge, og har norsk bakgrunn:

Møter med innvandrere i Norge i dag:

Hvordan opplever du det å være religiøs i dagens samfunn?

Hvordan synes du media presenterer din religion, og religioner generelt?

Hvordan opplever du møter med innvandrere?

Hvordan opplever du nordmenns oppfatninger av innvandrere generelt?

Har du nære venner som har innvandret til Norge?

Hva mener du er god integrering?

Hvem mener du har mest ansvar for at integrering skjer?

Hvorfor religionsdialog:

Hva legger du i ordet ”religionsdialog”?

Hvorfor deltar du i religionsdialog?

I dialogen:

Hvordan opplever du det å delta i religionsdialoggruppe?

Hvilke temaer snakker dere om?

Hva mener du kjennetegner god religionsdialog?

Opplever du at visse temaer unngås å snakke om?

Hvordan opplever du at uenighet møtes i religionsdialoggruppen?

Hvordan møter du mennesker som du er sterkt uenig med?

I etterkant av dialogen:

Hvilke positive og negative erfaringer har du gjort deg i arbeidet med religionsdialoggrupper?

Hvordan kan religionsdialoggrupper være et nyttig verktøy i arbeid med integrering? Med utgangspunkt i de erfaringer du har gjort deg.

I etterkant av intervjuet:

Er det noe du har lyst til å legge til?